БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттингеН.

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИН ОРГАНЫ

1960 ч.
СЕНТЯБРЬ
25
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 226 (4710)

Өртээ 20 коп.

Москванын бүдүрүлгелери 9 айларның планын күүсеткен

СЭКП-ниң XXI съездизиниң болгаш ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар демиселге чеди чылдың планын чедишкинниг күүседириниң социалистиг чарыжын калбартып турган Москванын бүдүрүлге коллективтери сентябрь 22-де 1960 чылдың 9 айларынын бүдүрүлге планын күүседипкен.

Москванын бүдүрүлгелери сентябрьнын төнчүзүнге чедир пландан дашкаар дыка хөй каңны, прокатты, улус ажыл-агыйынын янзы-бүрү хереглелдерин, автомобильдерни, мебельди, пестү болгаш өске-даа продукцияны бээр.

Бүдүрүлгелерде чаа техниканы хөйү-биле тургусканының түнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедилер план база ажыр күүсеттинген.

СЭКП ТК-ның июль Пленумунун шиитпиринге болгаш КНС-нун Кол Ассамблеязының XV сессиязынга Н. С. Хрущев баштаан совет төлөөлернин чедишкинниг болурунга хей аът кирген Москванын ажылчы чоннары Октябрьнын 43 чыл оюнга болгаш бистің чуртувуска коммунистиг тургузуушкунунун хераанге боттарының улуг-хуузун кинерин бүзүредип турарлар.

Сентябрьнын 19-та «Балтикадан» Никита Сергеевич Хрущев Нью-Йоркка чеде бээрге, ында турган кижилер изин-биле адыш часкап турганнар. Анаа хей муң кижилер чыылган турган. «Чуве ыыттавазының сулчээзи-биле» азес, харын чечектер-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазын Нью-Йорк уткуп алган. Н. С. Хрущев база чыылганнарга байыр чедирген.

Бүгү колони улустарга хосталганы база хамаарышпас чорукту бээр!
Чепсеглениишкинни бүгү-ниити дүжүреринің айтырыын шиитпирлээр!

Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының XV сессиязынга ниити чугаалажылгага Н. С. ХРУЩЕВТУҢ чугаазы

Ам бистің бодалдарывыс кижи төрелгетеннің сагыш-сеткилин хамыктың-на хайныктырып болгаш дүвүредип турар чүүлче мөөңнеттингегин чаягаар-ла билдингир деп эш Хрущев чугаалаан. Кижи төрелгетеннің хөгжүлдезининг эң-не хайымныг, ынчалзажок эң-не кайгамчык үезинде чурттаары биске таварышкан, ынчангаш келир үеніңе кижилери бистерге адаргаар апаар. Бистің үевис — кажан улустар даштыкы дарлалды боттарының згиннеринден ап октап турар, хосталга дээш демиселдің үези-дир. Улустар төлептиг амыдырал-чурттаганы күзеп турар болгаш ону дээш тулчуп турар.

Хөй-хөй чурттарда болгаш хөй-хөй черлерде тиилелге шагда-ла чедип алдынган. Ынчалзажок, оожургап болур бе ынчаш? Ам-даа он-он миллион кижилер колониалдыг кулданыгда мунгагдаш, кадыг-дошкун базыңдырыышкыннарга таваржып турарын билир болгай бис.

Эртемнің магалыг улуг болгаш хөй чүүлдерин аазап турар ажыдыышкыннарының үези деп адап турарывыс мындыг үеде ол болуп турар-дыр. Кижиниң угааны болгаш хөлдары Черни дээскинин турар космиктиг корабльди тургускан. Кижи болза бистің планетавыстың девискээриндеи ырак талыгырларже кижилерни ам безин чорудар аргалыг. Бистер атомнуу ангы-ангы кезектерге чарган болгаш белоктуң клетказынче ханылап кирип турар бис. Черлеп болгаш Черниң кырын таварты кайгамчык дүрген шимчеп чорып турар бис, ынчангаш бистің билиишкиннеривистің кызыгаарлары аажок калбак, ону боттарывыс безин кайгап турар бис.

Бистің оран делегейивисте бүгү-ле чуве кайгамчык ышкаш кылдыр сагындырып болур. Ындыг болзажок, бистің оранывыс бүрүнү-биле эки тургустунган, ында негелде-хереглеп болгаш элегдел-түрегдел чок деп кым чугаалап болурул. Каттышкан Нациялар Организациязының сан медээлерин ёзугаар алырга, ангы-ангы диттерде чүс-чүс миллион кижилер аш болгаш аштангы амыдыралда таваржып турар деп чүвени база катап ыяк бодап көрзе чогуур. Бистің оранывыс келир үе дээш дүвүрээзиниг сагыш-сеткилден хосталбаан, шериг бөлүглежиишкиннеринге чарлыышкын болгаш ядролуг чепсегленнишкиннерни улам-на өскүшкүнүг эндере бүдүрүп турары кандыг айыыл болурун ол көрүп турар. Кижиниң генийиниң магалыг улуг чедишкиннери кижи төрелгетенге чаагай азы хоралыг кылдыр ажыглаттынган туруп болур. Мындыг нарын шилиишкиннің мурнунда турар-дыр бис.

Бо сессияга көөр кылдыр кииртинген айтырыгларның кайы хире шыңгыызының, ол айтырыглар кайы хире чидиг болуп турарының бүзүреттилгези болза, чамдык күрүнелерни боттарының чурттарында кол байдалды эелеп турар күрүне удуртукчулары төлөөлөөн факт болур.

Бөгүн бүгү улустарның сеткилин хайныктырып турар айтырыгларны көөрүнче кириптивис. Каттышкан Нациялар Организациязының аргалары ам калбарган, ынчангаш аңаа оналтыынын турар харыысалга база улуг. Каттышкан Нациялар Организациязы Африканың хамаарышпас аныяк күрүнелериниң улуг отряды-биле долдунган.

Бо бедик индирден чыл мурнунда база чуве чугаалаар аргалыг болган мен деп, эш Хрущев үргүлчүдеп чугаалаан. Ол дээрге делегей байдалы кадыкшыырының хөй чүүлдерни аазап турар перспективалары кижи төрелгетеннің мурнунга ажыттынган турган үе чуве.

Ынчалзажок делегейниң дүшкүүрлүг байдалын хевээр артырары боттарынга ажыктыг каранғы күштер боттарының туруштарындан ыяк халбактанып турар деп, ол чугаалаан. Ол — каш-ла борбак кижилер-дир, ынчалзажок ол кижилер улуг салдарлыг болгаш боттарының күрүнелериниң политиказынга улуг салдарын чедирип турар. Ол күштериниң ажылчорудулгазының айыылдыг илерээшкини-биле бо чылдың чазынында таварышкан бис, КНО-нуң кежигүннери эң улуг күрүнелерниң бирээзинин, а ылавылаарга Американың Каттышкан Штаттарының самолёттары Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа күрүнелерниң агаар делегениниң девискээрлеринче оор ёзу-биле шургуп киргилээн. Оон туржук, улустар аразының эргезин ынчалдыр үрээр чоруктарны Каттышкан Штаттар күрүнеиниң медерелдиг ёзу-биле боттандырып турар политиказының принципи кылдыр чарлаан.

Улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чымчадырының хереэнге ол политика кайы хире аар согуушкунну таварыштырганын бүгү делегей билир. Чижээлээрге, амгы үниң эң чугула айтырыгларын көөр ужурлуг турган чазактар баштыңнарының Парижке чөвүлел хуралының үзүлгенинің чылдагааны ол политика болган.

Өнчүк-чөңгээлерниң организакчылары боттарының үүлгедиишкиннери-биле кижилер үргүлчү-ле коргуушкунуг чурттаан турар ындыг байдалды тургузарын оралдажып турар. Ындыг байдал АКШ-тың чазаанга бир эвес тааржып турар чуве болза, ол байдал Совет Эвилелинге болгаш өске күрүнелерниң аажок хөй нуруузунга канчап-даа тааржып шыдавас. Делегей харылзааларынга дүрүм чок чоруктарны, оон бүгү-ле илерээшкиннерин соксадыр чорукту чедип алырын оралдажып келген болгаш оралдажыр-даа бис!

Америк шпион самолёттарның ужудуушкуннары өске үүлдүң талазы-биле база кичээндириг болуп турар. Европада, Азияда, Африкада болгаш Латин Америкада он-он күрүнелерни шыва алы берген америк шериг базаларының дузаа тайбынга кандыг айыыл болуп турарын ол ужудуушкуннар онза тодаргай көргүскен.

Тайбыңның дайзыннарының чимзениишкиннери-биле дувүрээн улустарның улам-на чүткүлдүг негелделерин Каттышкан Нациялар Организациязы дыңнавайн барып шыдавас.

Чону америк диктатор Батистаны үндүр ойлаткаш, даштыкы мөлчүгелден хосталып, бодунуң салымхуузун бодунуң холунга алган эрсмаадырлыг Куба дээрге бүгү-ле болдунгу деп халдаашкыннарның, коргудуушкуннарның, хоралакчы ажылчорудулганың, экономиктиг агрессиянын, база адак соонда, интервенцияның багай чажыртынган кыжаныышкыннарының чери болу берген. Каттышкан Нациялар Организациязы болза, даштыкыдан холгаарлаашкынынын Кубаның кырында диргелип келген кыжаныышкынын оортан чайладыр дээш бүгү чүүлдү кылыр ужурлуг.

Африка дипке шапкын хайымныг болуушкуннар болгулаан. Аныяк Конго Республика бодунуң хамаарышпас чоруун чарлааныының үшкү хүнүнде-ле агрессияның халдаашкынына таварышкан.

Конго Республиканың дүрүм ёзугаар соңгуттурып, парламентиниң бүзүрелин алган чазаа хамаарышпас политиканы чорударының быжыг угланыышкынын кылып, чүгле бодунуң конго улузунуң эрге-ажыктарын удуртулга болдурар сорулганы салып алган-дыр деп чүвени колонизаторлар билип клаш, ол чазакты дүжүрер төлөөде, боттарының бүгү-ле арга-хемчегларын ол-ла дораан хөделдирип үндүргеннер. Чогум утказы-биле алырга, колонизаторларның тура-соруун күүсетки дег чалча чазакты «хамаарышпас» деп шинчи-биле тургузар чорукту чедип алырын колонизаторлар шиитпирлеп алганнар. Колонизаторлар ону оларның кезээде-ле кылын келгени ышкаш, каржы арганларның болгаш шуут холгаарлаашкынның аргазы-биле кылганнар. Конгода ол чүдек-бужар ажылын олар болза Каттышкан Нациялар Организациязының чингине секретары дээрги Хаммаршельдинин болгаш оон аппарадының холу-биле күүседип турары харааданчыг-дыр.

Совет чазактың бодалы-биле алырга, Конгога чүгле Африка болгаш Азия чурттарының шериглери арткан турар дугайында, ынчаарга ол шериглер чүгле дээрги Лумумбаның дүрүм ёзугаар соңгуттурган конго чазаанын чөпшээрежилгези-биле Конгонуң девискээринге турар болгаш чүгле ол чазактың көргенин ёзугаар Конго Республиканың дүрүм ёзугаар чазаанын болгаш парламентизиниң өй-тавында ажылдаарын хандырарының эрге-ажыктарынга ажыглаттынган турар ужурлуг дугайында шиитпирни хүлээп алза чогуур деп, эш Хрущев онзалап демдеглээн.

Улустарның чарылбас эргелерин үрээр талазы-биле барыын талакы чамдык чурттарның база хамыктын мурнунда АКШ-тың чагырыкчы бөлүктериниң чорудуп турар политиказындан өске-даа илергей фактыларны Совет чазактың баштыны демдеглээн. Олар болза улуг кыдат улустуң эргелерин КНО-га катап тургузарынга шаптыктап, КНО-га Моол Арат Республиканы хүлээп алырынга шаптыктап турар. Ынчаарга КНО болза бодунуң бүдүжүнүң болгаш угланыышкынының талазы-биле бүгү делегейниң бүгү талалыг организациязының статустуг болур ужурлуг. Бир эвес КНО чангыс талалыг организация болу берип база кайы-бир шериг бөлүглежиишкининиң дужаал күүседикчизиниң байдалынга чедир дүжүп бады баар болза, КНО-нуң догунналашкыны утка-бодалын чидирер ийик.

Колониалдыг ёзу-чурумну бүрүн болгаш эчизинге чедир узуткаарының эргежок чугулазынга Совет чазактың баштыны бодунуң чугаазының улуг бөлүүн хөлбаштырган.

Колониалдыг кулданыгда ам-даа 100 миллион кижи таваржып турарын эш Хрущев демдеглээн. Африка дээрге вулкан ышкаш хайныгын болгаш чаза теп үнүп турар.

Бодунуң уставында чарлаттынган ниити сорулгаларны чедип алыр талазы-биле нацияларның чөпшээрежилгелиг хөделиишкиннеринге Каттышкан Нациялар Организациязы тап чер болуп турар деп принципти быжыы-биле барымдаалап көргеш, Кол Ассамблеяның сессиязы чугаалажып көөрү-биле Декларация төлевилелин Совет чазак кирип турар деп эш Хрущев медеглээн, ол Декларацияда дараазында негелделерни шиитпирлии-биле чарлап турар:

1. Бүгү-ле колония чурттарга, хайгааралда турар болгаш өске-даа боттэргелели чок девискээрлерге оларның улустарының хостуг илереткен нүзел-соруун ёзугаар боттарының национал күрүнелерин тургузар талазыбиле бүрүн хамаарышпас эргени болгаш хосталганы доп-дораан тыпсыр. Боттарының салым-чолун болгаш күрүне эргелелиниң хевирлерин боттары шиитпирлээр арганы ындыг девискээрлерниң улустарынга тыпсыр төлөзде колониалдыг ёзу-чурумну, колониалдыг администрацияны бүгү-ле хевирлериниң талазы-биле бүрүн дүжүрген турар ужурлуг.

2. Өскелериниң девискээрлеринде эжелеп алган азы хөлезилеп алган черлер хевирлиг колониализмниң бүгү даяныр черлерин узуткаар.

3. Колониализмниң кандыг-даа илерээшкиннерин, чамдык күрүнелерге когаралдыг кылдыр өске бир күрүнелерге кандыг-даа онза эргелерни азы артык ажыктарны бээрин болдурбайн тургаш, КНО-нуң уставының негелделерин база кандыг-даа бүгү күрүнелерниң бүрүн эргелерин болгаш девискээр талазы-биле бүдүп турар чоруун хүндүлээр дугайында бо Декларацияны күрүнелер аразының харылзааларынга шыңгыызы-биле, чайгылыш чогу-биле сагыысынче бүгү чурттарның чазактарын кыйгырып турар.

Колониалдыг эргелелдің ёзу-чурумун бүрүнү-биле узуткаары ёзулуг гуманизмниң бедик илерелгези, сайыралганың болгаш депшилгениң оруу-биле кайгамчык улуг базым болур дээрзинге бүзүредит бистер **Каттышкан Нациялар Организациязында төлөлеттинген бүгү чазактарны бо Декларацияның негелделерин детниирінче изии-биле кыйгырып турар бис.**

Колони улустарның хосталыры оларның салым-чолунга кандыг болурун шаандакы хаанныг империяның кыдыг районнарының улустарының амгы үедеги амыдыралындан кайгамчыктыг чижектер-биле эш Хрущев көргүскен. Кыдыг районнарның байдалы колонияларның байдалындан ылгал чок турган. Улуг Октябрьнын тиилээнинің түнелинде бүрүн хосталганы алгаш, ол районнарның улустары боттарының экономиказын, культуразын болгаш чаагай байдалын дүргени-биле көдүргеннер. Акы-дунма республикаларның — Казахстанның, Узбекистанның, Киргизияның, Туркменияның болгаш Таджикистанның үлетпүү 1913 чылдан 1960 чылга чедир — 60 ажыг катап өскен.

Революция мурнунда Казахстанга, Узбекистанга, Киргизияга, Таджикистанга болгаш Туркменияга дээди өөредилге черлери, а Киргизияга, Таджикистанга болгаш Туркменияга — техникумнар безин чок турган. Эрткен чылын ол республикаларда дээди өөредилге черлеринге 211 муң студентилер болгаш техникумнарга база өске-даа тускай ортумак өөредилге черлеринге 176 муң ажыг сургуулдар өөренип турган. Боттарының республикаларының девискээринден дашкаар өөренип чоругулай барган хөй санныг аныяктарны безин санаваска, ол республикаларның он муң кижи санынга онаштыр ортумаа-биле дээди өөредилге черлеринде 88 студентилер болгаш техникумнарда 75 сургуулдар өөренип турар. Ынчаарга чоннуң он муң кижизинге онаштыр дээди өөредилге черлериндe Францияда чүгле 40, Италияда — 34, а Барыын Германияда — 31 студентилер өөренип турар, ол дээрге Совет Ортаакы Азиядазынга бодаарга барык 3 катап эвээш-тир.

Россияның шаандакы кыдыг черлери турган районнарының үлегерінге үндезилээш, бир салгагныг амыдыралының дургузунда хожудангай, ядарангай чорукту, аарыгларны, каранғы-бүдүүлүктү узуткап, экономика талазы-биле мурнакчы чурттарның деңнелинге чедир көдүрлүрүнге бүрүн арга Чөөн чүктүң чурттарында барын бүзүреткенивиске чоргаарланып турар бис деп эш Хрущев чугаалаан.

Оон ынай колонизаторларның «депшилгелиг онаалгазының» дугайында барымдааларны Совет чазактың баштыны көргүскен. Колония турган чурттар хамаарышпас чорукту алырының үезинде чоннуң кижи бүрүзүнге онаштыр чылда национал орулга Индонезияга чүгле 25 америк доллар турган, ынчаарга Голландияга ол 20 катап хөй болган. Ол орулга Бирмага 36, Индияга — 57 доллар, тодаргайлаарга Англиянынга бодаарга 10 ажыг катап эвээш болуп турган. Конголез улус хамаарышпас эргезин чаалап алыр үеге чедир Бельгияга национал орулга чоннуң кижи бүрүзүнге онаштыр конголез кижиниң орулгазындан 13 катап бедик болган. Оон-биле кады, өске колония чурттар-биле бир дүмей, Конгога ол эң-не эвээш орулганын эң-не хөй кезиин колонизаторлар шиңгээдип ап турган. Кулданган улустарын колонизаторлар карангы-бүдүүлүк байдалга тудуп турганнар.

Колония улустарда ядаралдан болгаш эрге чок чоруктан үнериниң чүгле чангыс аргазы бар — эргелелдің колониалдыг ёзу-чурумун узуткаары.

Совет чазактың баштынының чугаазының дараазында кезээ амгы үеніңе эң-не өйү келген айтырыынга — чепсегленнишкинни дүжүреринің айтырыынга холбаштыр болган. Совет чазактың даасканын ёзугаар чепсегленнишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүреринің дугайында Совет Эвилелиниң саналдарын КНО-нуң Кол Ассамблеязының XIV сессиязынга кирген кижи мен дээрзин ол сагындырган.

Бистің саналдап кирген ивисе идеаларны Каттышкан Нациялар Организациязы оор үн-биле үүлдүдүзүнүп көргени-биле болгаш бүгү делегейниң улустары ону калбак деткээш-биле холбаштыр чүгле сеткил ханыышкынын демдеглеп болур турган деп эш Хрущев чугаалаан. Кол Ассамблеяның эрткен сессиязының шиитпирлерин удуртулга болдурып алгаш, Совет Эвилели өске күрүнелер-биле кады ол күрүнелерниң чепсегленнишкинни дүжүреринің талазы-биле комитединиң чугаалажыышкыннарына эң-не кызымаа-биле киришкен болгаш чепсегленнишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дугайында керээл ажылдан кылырын чедип алыр дээш оралдажып турган.

(Төнчүзү 2-ги арында).

КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНЫҢ XV СЕССИЯЗЫНГА Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫНЫҢ ТӨНЧҮЗҮ

Совет чазак, тайбыңга ынакшылдыг политиканы чайгылыш чогу-биле болгаш чүткүлдүү-биле чорутпушаан, КНО-нуң Кол Ассамблеязының бе сессиязынга байырлалдыбыле медеглээри болза, чүгле бистин чүртту камгалаарынга болгаш агрессия болу берген таварылгада бистиң эвилелчилеривистиң база өңнүктеривистиң мурнунга хүлээлгелери күүседиринге Совет Эвилели чепсектиг күштерни тудуп турар. Бистиң чепсектиг күштеривисти оон өске сорулгаларга ажыглаары черле болдунмас, чүге дээрге ындыг чорук бистиң күрүневистиң мөзүүнге болгаш оон тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказының үндезиннеринге таарышпас.

Чепсегленнишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дугайында бистиң саналдарывыс амга чедир хүлээп алдынмаан болганы-биле чүгле моон үжүрүнде биетиң чүртүвүс чепсектиг күштерлиг болур үжүрга таваржып турар. Чепсегленнишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрери херек кырында бүтүн дээш, чепсегленнишкинни эңдере бүдүрериндан болгаш хыдыышкынныг чаа дайынның кыжанынынан кижи төрелгетен чайлаан турзун дээш, бистен хамаржыр бүгү-ле чүүлдерни кылыр бис. Чепсегленнишкинни дүжүрер дугайында айтырыг талазы-биле улустар аразының дугуржулгазы чардынарын манап чытпайн, Совет Эвилели бодунуң чепсектиг күштерин бир миллион 200 муң кижиге, тодаргайлаарга үштүн бир кезиннге боду чааскаан кызыыр хемчеглерни боттандырып турар, ол чорук, бүгү-ниитиниң саналы-биле алырга, чепсегленнишкинни дүжүрер дугайында чугаалажыышкыннарга байдалды өкижидеринге идигни берген.

Он күрүнелериң чепсегленнишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер талазы-биле комитединиң бүгү ажылының дургузунда барыын талакы күрүнелер чепсегленнишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дугайында керээни ажылдап кылырынче кириптеринден ойталаанар, тодаргайы-биле өөренип көөр төлээде Кол Ассамблеяның комитедикге шилчидип берген чепсегленнишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрериниң совет программазының шуут бодун чугаалажып көөрүнден бүгү-ле аргалар-биле үштүнүп үнүп турганнар болгай. Чепсегленнишкинни бүгү-ниити-даа, бүрүн-даа дүжүрерин, черле чепсегленнишкинни дүжүрерин баш бурунгаар көрбейн турар саналдарны, а чүгле чепсегленнишкинни контрольдаарының, тодаргайлаарга чепсегленнишкинни дүжүрбейн турган, контрольдаарының хемчеглерин олар боттарының талазындан идип үндүрүп турганнар. Ынчаарга чепсегленнишкинни дүжүрбейн турган контрольду тургузар чорук делегейге шпионнаашкынның системазын тургузары-биле бир дөмей болур болгаш тайбыңны быжыглаарынга чүгле дүзүлавас эвес, хөрүн күштүг агрессорнуң улустарга айыылдыг бодунуң планнарын боттандырарын чиигедир ийик деп чүвени көрбейн барып болбас.

Совет чазак, өске-даа өлүүн хөй чүрттарның чазактары ышкаш, база-ла оонуң Комитединиң ажылынга бодунуң киржилгезин соксадыр ужурга таварышкан, ол комитетти барыын талакы күрүнелер чепсегленнишкинни өңдере бүдүрин чажырып чаарынга шывыг кылдыр хуулдуруп алган турган болгай.

Чепсегленнишкинни дүжүрериниң улуг хөрөөн бүгү-ниити тайбыңның эрге-ажыктарынга өжөөннешкек сорулгаларың нүүрү дээш садыглажыр дээр орадажыышкын-биле өптежип болбас турган. Чепсегленнишкинни дүжүрер дугайында айтырыгны Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязынга көөрү-биле Совет чазактың киргениниң ужуру-даа ол.

Кол Ассамблеяның ажылын чиигеринче болгаш чепсегленнишкинни дүжүрериниң айтырыын чугаалажып көөрүнүң характерин тодаргай болдурарынче чүткүвүшаан, Совет чазак «Чепсегленнишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дугайында керээниң кол үүлдери» деп саналды көөрү-биле киирип турар. Бо саналды болгаш чепсегленнишкинни дүжүрер дугайында Совет Эвилелиниң туружун эң тодазы-биле айыткан ол саналды тайылбырлап турар бистиң медеглевисти Кол Ассамблеяның албан ёзузунуң документизи кылдыр төлээлериниң ортузунга тарадып бээрин Кол Ассамблеяның даргазындан болгаш КНО-нуң секретариадындан дилеп турар бис.

Оон ынай эш Хрущевтуң демдеглээни болза, эрткен чылдың дургузунда делегейниң политиктиг болгаш хөй-ниити бөлүктериниң бо айтырыгны чугаалажып көргениниң чорудулгазында айтып турган бүгү-ле ажыктыг үүлдерни чепсегленнишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дугайында чаа совет саналда барымдаалап көрген. Ам ССРЭ-ниң чаа саналында, ылангыя ядролуг чепсектиг сорудаан черинге чедирер бүгү-ле чепсектерни чепсегленнишкинни бүгү-ниити дүжүрериниң баштайгы үе-чадазында-ла узуткаан турар ужурлуг дээрзин баш бурунгаар көрүп турар. Чепсектиг күштернин санын болгаш анаа чепсектерни кызырарын эң эгезинде-ле көрген турзун дээр дугайында барыын талакы чамдык күрүнелериң күзелин барымдаалап көрген, өске-даа чамдык өскерилгелерни болгаш тодарадылгаларны база кирген.

Чепсегленнишкинни дүжүрерин херек кырында күзевейн турар барыын талакы күрүнелериң туружун сойгалап турар хөй саныг фактыларны көргүспүшаан, эш Хрущевтун медеглээни болза:

— Бистиң бодалывыс-биле алырга, бо бүгүден чаңгыс мындыг чугула түңнелди кылза чогуур: чепсегленнишкинни дүжүрериниң айтырыын өлүг байдалдан шуут бурунгаар чылзыр төлээде, чепсегленнишкинни дүжүрериниң айтырыын шиитпирлээринге шаптыктап турар кижилерни, чепсегленнишкинни дүжүрер дугайында ажыл-херекчи чугаалажыышкыннарны харын ол айтырыгны долгандыр хоозун чугаалар-биле солуурун оралдажып турар кижилерни Кол Ассамблея ай дээр ужурлуг.

Оон ынай эш Хрущев бистиң үевисте улустар аразынга харылзааларны хөгжүдериниң карачаңгыс угаа-зылалдыг орду болур тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның айтырыынга тодаргай доктааган.

Ам айтырыгның утказы-биле алырга чүл дизе, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны канчаар идегелдиг кылырында, оортан хажыдыышкыннарны канчап турган болдурбазында болуп турар, ол хажыдыышкыннар улустар аразында айыылдыг адаанналшкыннарны херек кырынга төрүттүндүрүп турар болгай деп ол медеглээн. Өске сөс-биле чугаалаарга, мөзүн бир-ле катап чугаалап турганым ышкаш, бисте шилилге улуг эвес—чок-ла болза кижи төрелгетениң дээре идеалдарынга дузалап турар тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны, чок-ла болза «хылыштар кырынга» турарын шилип алыры болур.

Азияның, Африканың, Латин Американың дыка хөй чаа күрүнелери-биле, а ол ышкаш Финляндия, Австрия, Афганистан, Швеция болгаш өске-даа ол чергелиг чүрттар-биле социалистиг күрүнелериң эки харылзааларының чижээнге тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның херек кырында канчаар көстүп турарын эш Хрущев көргүскен. Социалистиг күрүнелерге хамаарыштыр өжөөннешкек чоруктардан чазактары ойталаваан турар чүрттарга база тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның идеялары тиилеп болур деп, Совет чазактың баштыңы чугаалаан.

Америк улус дайынны күзевейн турар дээрзинге эрткен чылын АКШ-ка келгенимде мөзүн бүзүрелим быжыккан чүве деп эш Хрущев медеглээн. Сөөлгү айларда Каттышкан Штаттар биле Совет Эвилелиниң аразынга болган бүгү-ле үүлдер турбуже, ол бүзүрел мени чайгылдырбаан. Бир эвес ийи эң күчүлүг күрүнелер боттарының аразынга эптежип ап шыдавас чүве болза, бистиң үевисте эң-не бодал чок чорук болур ийик. Делегейниң улустарының салым-чолунга ССРЭ биле АКШ-тың аразында харылзаалар аажок улуг ужур-дузалыг деп чүвени безин барымдаалааш, ол эптежилгени ам кылыр ужурлуг. Бистиң чүртүвүс биле Американың Каттышкан Штаттарының аразында харылзааларны экижидер дээш бүгү-ле үүлдерни моон соңгаар-даа кылырынга Совет чазак белен.

Эш Хрущев оон дараазында улустар аразының соңгаарлаттынмас болгаш шиитпирлээри чугула болуп турар айтырыгларынга доктааган. Ол болза хамыктың мурнунда Германиябиле тайбың керээнин чарары болгаш анаа үндезилээш, Барын Берлин дугайында шыңгыыраан айтырыгны шиитпирлээри болур. Ол айтырыглар барыын талакы күрүнелериң буруузу-биле шиитпирлеттинмээн, Барын Германияның дайынзырак болгаш милитаристи идегеттери ол чорукту боттарының кем-буруулуг сорулгаларынга ажыглап турарлар.

Совет чазак болза эң чоокку айларда чыыдырарын Совет Эвилелиниң саналдааны чазактар баштынналарының чөвүлел хуралынга Германиябиле тайбың керээ дугайында дугуржулганы чедип алырын оралдажыр дээш герман тайбың керээ дугайында айтырыгны шиитпирлээрин маннаарынга белен.

Ыраккы Чөөн чүкке болгаш бүгү делегейге тайбыны быжыглаар төлээде, көрей айтырыгны шиитпирлээри онза чугула. Ол дугайында ыяавыла күүседири чугула негелде болза, чүгле Көрейге эвес, харын бүгү Ыраккы Чөөн чүкке турары хоралыг апарган, база Мурнуу Көрейге соңгудаларны меге-хоозун үүл кылдыр хуулдурганы ышкаш ындыг бужар-бак фактыны болдурган бүгү америк шериглерни Мурнуу Көрейден доп-дораан болгаш бүрүү-биле үндүрери болур деп, Совет чазактың баштыңчызы демдеглээн.

Оон соонда КНО-нуң ажыл-чорудулгазында эки үүлдерни демдеглээш, эш Хрущев ол организацияның чамдык багай талаларынга доктааган. Ол багай талалар болза КНО-га кайы-бир айтырыгларны шиитпирлеп турда чамдык чүрттар боттарының тура-соруун чыгаарын ам-даа чедип ап турар чоруктардан илереттинип турар.

Организацияның күүсекчи аппарады база-ла чаңгыс талалыг тургустунган. Айтырыгларны шиитпирлээрде нургулайында-ла чүрттарның чамдык бөлүктериниң туружун ол камгалап турар. Ол чорук ылангыя КНО-нуң чингине секретарының ажыл-чорудулгазынга онза хамааржыр. Барыын талакы күрүнелериниң шериг блогунда кирип турар Барыын чүк чүрттары Каттышкан Нациялар Организациязының чингине секретарынга тазарымчалыг кандидатуразын депшитпишаан, ол эрге-дужаалды боттарының эрге-ажыынга таарыштыр ажыглап турарлар деп, Совет чазактың баштыңы чугаалаан.

Бир эвес улустар аразының ол чепсектиг күштерин шын ажыгдаар чүве болза олар шынап-ла дузалыг бооп болурлар деп, Совет чазак санап турар. Ынчалза-даа Конгонуң дуржулгазы бисти кичээндирген деп Совет чазактың баштыңчызы чугаалаан.

КНО-нуң аппарадын чаасканын башкарып, Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң болгаш Кол Ассамблеяның сессиязының шиитпирлерин чаасканын тайылбырлап база күүседип турар чингине секретарының эрге-дужалын дүжүрзе чогуур тазарымчалыг байдалдар бар апарган хире-дир деп эш Хрущев чугаалаан.

КНО-нуң күүсекчи органы болза амгы үеде делегейде тургустунган боттуг байдалларны көргүскен турар ужурлуг. Каттышкан Нациялар Организациязында барыын талакы күрүнелериң шериг блоктарының киржикчилери күрүнелер, социалистиг күрүнелер болгаш нейтралдыг чүрттар кирип турарлар. Ол чорук мыныай-ла чөптүг болур ужурлуг турган ийик, база Каттышкан Нациялар Организациязының ажылында, ылангыя Конгода сөөлгү болуушкуннарның үезинде илерээн таарымчажок байдалдардан бис алаан магалаттынган турар ийик бис.

КНО-нуң күүсекчи органы башкарылганы чаңгыс кижиниң чингине секретарының өмүнээзинден эвес, а Каттышкан Нациялар Организациязының үш кижи составтыг кылдыр бедик идегел-биле тургусканы — үстүнде адаттынган үш кол бөлүктерге хамааржыр күрүнелериң төлээлекчилериниң өмүнээзинден боттандырар болза ол угаангыр болгаш чөптүг болур деп бис ынчаар санап турар бис деп эш Хрущев чугаалаан.

КНО-нуң штавы турар чүрт — АКШ өлүүн хөй күрүнелериң төлээлекчилериниң эргелерин куду көрүп турар чорукка холбаштыр: КНО-нуң штавын тургузарынга, улустар аразының ук организациязының үрүтүннелдиг ажылдарынга эки дузалап болур өске черни шилип алырының дугайын бодап көрзе чогуур эвес чүве бе? Чижек кылдыр алырга, ындыг черге Швейцария ийикпе азы Австрия тааржып болур ийик. КНО-нуң штавын Совет Эвилелинге тургусса чогумчалыг болуру бир эвес хүлээп көрүнер болза, бис оон ажылынга эң-не таарымчалыг, бүгү күрүнелериң төлээлекчилеринге бүрүн хостут болгаш айыыл чок болур байдалдарны магадылаарывысты бүрүн харыысалгалыы-биле медеглеп болур мен деп, эш Хрущев медеглээн.

Совет чүрттүн девискээринче америк самолёттар чоруулар чорукка илереттинген, Совет Эвилелинге улур АКШ-тың агрессчи үүлгедиглериниң тайбыңның херээнге аймыл болуп турарын эш Хрущев чугаалаан.

— Совет чазак болза совет улустун эрге-ажыктарын, социалистиг хостуг күрүнениң хамаатыларының эрге-ажыктарын удуртулга болдургаш: чугаалажып, маргыжып-даа көрээли, ынчалза-даа чепсегленнишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дугайында айтырыгларны шиитпирлээлинер, кижи төрелгетенге каргыштыг колониализмни хөөржүдүп көрээлинер деп бүгүдеге катап-катап саналдап турарын бодумнуң чугаамны дооспушаан, база катап онзалап демдеглээрин күзеп тур мен — деп, эш Хрущев түңнелинде чугаалаан.

ТАЙБЫҢ — БИСТИҢ УЛУГ КҮЗЕЛИВИС

Хоорай, суурлар улам өссүн

Албан черлериниң болгаш чүрттааганың дыка хөй бажыннарын тударынга кириишкен мен. Эрткен дайынның үргедээни хоорайларны болгаш суурларны катап тургузарынга миллион-миллион акша-хөренги болгаш күш үнген. Ынчангаш дайынны көөр хөннүм чок. Чеди чыл планынга үндезилээш, Эстониянның архитекторлары чаа-чаа хоорайларын болгаш суурларның төлевилелдерин чогаадып турар. Оларның эң-не улуу — Таллиннин спутниги — Мустамяэ хоорай болур. Аңаа муң-муң кижилер чүрттаар.

Кажан Н. С. Хрущев КНО-нуң Кол Ассамблеязының төөгүлүг сессиязынга киржип турар үеде Эстониянын культурлуг амыдыралынга онза болуушкун болган. Республиканың дайынга үреттирген «Ванемуйне» театрының орнунга оон улуг болгаш чараш, чаа театрның фундаментизин салган. Бо театрның төлевилели мен тургускан мен.

Чепсегленнишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрериниң айтырыын КНО-нуң Кол Ассамблеязының XV сессиязынга чогумчалыг шиитпирлээрин делегейниң улустары идеп, манап турар. Ол идегелдиг кол чылдагааны болза, ында Совет чазактың баштыны, тайбың дээш шынчы демиселчи Н. С. Хрущевтун болгаш тайбыңга күзелдиг өске-даа чүрттарның удуртукчуларының киржип турарында.

АУГУСТ ВОЛЬБЕРГ,
Эстон ССР-ниң уран үүлүнүң алдарлыг ажылакчызы, архитектор.

Тайбын тиилээр

ЛЕНИНАБАД. (СЭТА). Бо хүннерде Таджикистанның бүгү колхозчуларының кичээнгейи КНО-нун Кол Ассамблеязының XV сессиязынче угланган.

Совет төлээлериниң баштыны Никита Сергеевич Хрущевтун Нью-Йоркка чоруур черлерин кызыгаарлаан АКШ-тың күрүне департаментизиниң найыралчы эвес шиитпири бисти шуптувусту киленнеткен. Ынчалза-даа тайбыны моондактаар кандыг-даа куш чок.

Таджикистанның хөвең ажаал алыкчылары Н. С. Хрущевка тайбын дээш демиселге чедиишкиннерлиг болурун күзеп турарлар. Совет Эвилелиниң тайбын политиказы бистин чүртүвүстүн күчүзүнге, совет улустун күш-ажылчы чедиишкиннеринге үндезилеттинген дээрзин империалистер билзиннер.

Бис ам хөвеңниң бедик дүжүдүн ажаап алырынче кирипкен бис. Төрээн чурт хөй-ле хөвеңни алзын дээш ажылдаар бис.

С. УРУНХОДЖАЕВ.
Социалистиг Күш-ажылдың ийи дапкыр Маадыры, Ленинабад районнуң «Москва» колхозунуң даргазы.

Чедиишкинни күзедим

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң КНО-нуң Кол Ассамблеязының XV сессиязынга киржири-биле Нью-Йоркта чеде бергенин улуг кичээнгей-биле хайгаарап, дыннап турар мен. Ынчанмастың аргазы чок. Кижи төрелгетениң тайбын чазгай амыдыралының чугула айтырыы — чепсегленнишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дугайында Совет чазактың саналын аваа чугаалажыр болгай.

Ол дугайын Никита Сергеевич эрткен чылын-на — АКШ-ка тайбының аян-чоруун кылып чораш чугаалаан. Ынчалза-даа «соок дайынның рыцарлары» ол саналды тооп көрбейн, бүгү өөчүк-чөңгээлиг аргаларны ажыглап, шаптыкты кадарын оралдашканнар. Дайынзырактарның ирик политиказы буурап дүшкен. Тайбыңын херээн быжыглаарынга Совет Эвилелинин болгаш социалистиг лагерьниң чүрттарының эп чорудуп турар хемчеглери империалистерге согугну таварыштырып турар.

Чепсегленнишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрерин тодаргай айыткан Совет чазактың саналын бүгү делегейниң тайбынга күзелдиг кижилери чаңгыс үн-биле деткиреп чугаажок. Мен бөлүүн ажылчын мергежилимге тайбын ажылдап, коммунизм тургузуушкунунга бодумнуң үлүүмну киирер мен.

— Моон-даа ынай аас-кежиктиг, чаагай амыдырал дээш, тайбын дээш демиселге улам хөй чедиишкиннинг болурунарны, күзедим, эргим, Никита Сергеевич!

И. ЧАЩУХИНА,
кочегар.

Чоруунар чогузун!

Тайбын дээш демиселчи, эргим Никита Сергеевич Хрущевтун КНО-нуң Кол Ассамблеязының XV сессиязынга үре-түңнелдиг киржири-биле бистиң совет күрүнениң төлээлерин удуртуп алгаш чоруткаанынга сагыш-сеткилимниң ханызындан өөрүп турар мен.

Бүгү чүрттарның улустарының негеп турары тайбын — деп чаагай сөстен империалистер чүден-даа артык көргаралар. Чүге дээрге, олар бөлүүн кижилериң ханын соруп, дерин төп тургаш, оон үндүрүп алган кончаанын күжү-биле ызырып турарлар. Бир эвес бүгү чүрттарның кижилери чаңгыс дем-биле: биске тайбын, хостуг күш-ажыл херек дээш хөделип үнер болза, империалистер ширбиттине бээрлер.

Мен амгы үеде бодумнуң билим бедидип алыр дээш Кызыл эмнелгелериндe практикалап турар мен, а ниитизи-биле эмчи шутумунга 21 чыл ажылдап келдим. Бо үениң иштинден дайынның хоралыын, айыылдыын, үржүктүүн көрүп эрткен мен. Ынчангаш биске дайын херек чок. Чоннуң кадыы дээш бодумнуң аргадуржулгамны долузу-биле ажыглап, төлептиг ажылдаар мен. Бүгү делегейге мөңге тайбың дээш херекке чедиишкинниг болурун Никита Сергеевичиге бүгү совет улус күзеп турар.

— Чоруунар чогузун!

С. ДАВАА,
Эрзин районнуң «Мөрен» колхозунда эмнелге пунктузунуң фельдшери.

Чепсегленнишкинни дүжүрери—бүгү улустуң херээ

Найысылалдың тудугларында ажылдап турар эптекчилер, даччылар, штукатурщулар болгаш өске-даа мергежилдиг кижилери Нью-Йорк портунга тайбың дээш, чепсегленнишкинни дүжүрер дугайында Н. С. Хрущевтун кылган медеглелин чаңгыс үн-биле деткиреп турар.

Чаа Черемушкада школа-интернат тудуунда ажылдап турар Ф. А. Киреевтиң тудугжулары дүштеки чем чапсарында бригадирни долгандыр чыглып келгеннер.

— Сессияның айтырыгларының канчаар шиитпирлеттинериннден миллион-миллион кижилериң келир үедеги салым-хуузу шиитпирлеттинер — деп Киреев чугаалаан. Бис чаа школаны тудуп доозуп тур бис, бистиң үрүтларывыс тайбын өөренгиннер! — деп ол уламчылаан.

— Сессияның айтырыглары бистиң шуптувустун сагыш сеткиливисти хайыктырып турар, кижилерге чүгле быжыг болгаш мөңге тайбың херек — деп диспетчер А. Ф. Козлова чугаалаан.

«Межегей» совхоз күрүнеге тараа дужаар хүлээлгезин күүсеткеш, тараа дужаарын ам-даа үргүлчүлеп турар.

Чурукта: № 5 бригаданың шаңында тарааны чудуруп турары.

Фото В. Уколовтуу.

СЭКП Төп Комитединден болгаш ССРЭ-нин Дээди Соведининиң Президиумундан

Партиянның Рязань обкомунуң бирги секретары, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң депутаты, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш Алексей Николаевич Ларионовтун аар ааразының соонда 1960 чылдың сентябрь 22-де мөчээнин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиуму ханы кажыдал-биле дыннадып тур.

СЭКП-ниң Төп Комитеди ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиуму.

ТАРАА ДЭЭШ ДЕМИСЕЛ

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Бүгү улустуң үнелиг байлаан — тарааны чидириг чокка ажаап алыр дээш ажыл Чөөн-Хемчик районнуң колхозтарында уламчылап турар. Сентябрьнің 21-ге чедир күрүнеге тараа садар оналданы Ленин аттыг колхоз 100,3 хуу, «Октябрь 30 чылы» колхоз 107 хуу күүсеткен.

Тарааның чидириин болдурбас дээш шыңгыы хемчеглер алдынган. «Октябрь 30 чылы» колхоз тарааның ниити ажаап алыышкынын сентябрьнің соңгу хүннеринде доозар деп турар. Ынчангаш комбайн агрегаттарының аразында социалистиг чарыш улам күштелген. Ол колхозта Монгуш Доржу «СК-3» комбайн-биле хүнде 8 га тарааны кестирер тургаш, 17 — 18 гектар чедир күүседип турар. Ол сөөлгү беш хүнде 67 тонна тарааны ажааган.

Буулар Күргүлдей «СК-3» комбайн-биле үстүнде өжиндеңе база-ла хожудавайн турар.

Чолаачылардан Монгуш Декилээжик, Буулар Долоо оларның шалыпчы күш-ажылы шылгараан.

Моторист Буулар Мөртүй-оолдуң хайгааралында тараа арыглаар машиналар үзүктелишкин чок ажылдап, хүнүнүң нормазын ийи катап ажыр күүседип турар.

КЫШКА БҮГҮ ТАЛА-БИЛЕ БЕЛЕТКЕЛДИГ УЖУРАЖЫР

Мал чемнериниң белеткели үргүлчүлевишаан

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң ажыл-ишчилери мал чемнерин белеткээрин үргүлчүлеп, ам көк-суланы ажаап ап турар. Хову бригадазы Өртеңг-Хову деп черде 43 гектар көк-суланы кестиргеш, оон 76 тоннаны ажаап алган. Амгы үеде Межелик-Дээр деп черде 99 гектар көк-суланы ажаап алырын базала доозар чоокшулай берген.

Мында көпээннекчилер Очаа, Баккыс, Серет, аът-биле сула сөөртүп турарлар Биче, Чечек, сарааттакчылар Оскал-оол, Окта, Мөнгүн-оол олар чарыштың мурнакчылары болганнар.

К. Серин.

* * *

Кызылдың башкы институдунуң чамдык студентилери Каа-Хем районнуң «Ленинчи орук» кедээ ажылагый артелиниң мал чемнери белеткээр ажылынга дузалажып турар. Олар он хонук иштинде колхозка 390 центнер сигенни, 1150 центнер көк-суланы сарааттап берген.

Студентилериң аразында хүн бүрүнүң ажыл нормазын 150—200 хуу күүседип турарлар бар. Сарааттакчылар С. Доржу, Л. Комбуй-оол, көпээн сөөртүкчүлери М. Соскур-оол, С. Күчүге, көпээн салыкчылары М. Өпештей, О. Маадыр-оол, бөлүкчүлер О. Дин-оол олар күш-ажылга онза шалыпчызын көргүзүп турарлар.

Колхозтуң баштаар чери болгаш партия организациязы бистиң дилеглериви эки хандырып келген. Ылангыя чаа солуннарны, журналдарны эккеп берип турар, ийи удаа кино көргүзүүн организастаан. Чунар бажыңга кирип турар бис.

Х. Алдын-оол,
бирги курстуң студентизи.

* * *

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң Кызыл-Хавак хову зунда кестинген 240 гектар могар сигенин колхозта сес чыл школазының коллективи бөлген болгаш сарааттаан. Шефчилерни тус-тус звеноларга чаргаш, оларның аразында социалистиг чарышты база организастаан. Сентябрьнің 18-ке чедир 98 тонна сигенни сут-бараан фермазында 14 сараат кылдыр тургускан.

М. Мажаа.

Малчыннарның белеткээн сигени

Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң чамдык малчыннары сиген белеткээринге киришкеннер. Хойжу С. Очур — 9 тонна 160 кг, т. Сарыглар — 9 тонна 200 кг, С. Мөөктээр — 659 кг, Х. Лама — 8 тонна 890 кг сигенни кезип белеткээн. Олар сиген кезиддезин үргүлчүлевишаан.

* * *

Совхозтуң тулуг бригадазының бызаңчылары сигенни бар черлериннен дамдыктап кезип келген. М. Чанзал-оолга удуртқан бир звено 40 гектар сигенни кескеш сарааттап алган.

М. БАДЫРАА.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУ!

Чээрби беш чыл мурнунда — 1935 чылдың сентябрьның 27-де, чаңгыс-ла хүнде делегейиниң бүгү чүрттарында, оон иштинде бистиң чүртүвүстүң чер бүрүзүнге болган бүгү-ле эң чугула, сонуургаңчыг болуушкуннарның дугайында материалдарны чыгаан «Делегейниң хүнү» деп ном кылдыр үндүрген. Ону улуг совет чогаалчы Максим Горькийниң инициативазы-биле чоруткан.

Бо чылдың сентябрь 27-де, анаа-ла хүнде, вторникте чер бөмбүрзээнин бүгү-ле черлеринге чүү болганының дугайын, кижилериң чүү кылып, бодап, канчаар чүрттап турарының дугайын чугаалап турар материалдарны чыылдыргаш, «Делегейниң хүнү—ийи дугааргы» деп ном кылдыр үндүрер деп турар.

Оон-биле холбаштыр 1960 чылдың сентябрьның 27-де, вторникте Совет Тываның девискээринге болган болуушкуннарның дугайында эң солун, чугула материалдарны чыылдыргаш, «Шын» солуунуң чоокку бир номеринге «Совет Тываның хүнү» деп эге-биле үндүрер деп турар.

Эргим номчукчу!

Кандыг-даа онза эвес, анаа-ла хүнде бистиң амыдыралывыстың канчаар хайнығып турарын солуунуң арынарынга чугаала, эргим номчукчу! Хоорайларга, суурларга, хову турлагларынга, фермаларга, үлетпүр бүдүрүлгелерге, тудугларга, албан черлеринге, эмнелгелерге, школаларга, клубтарга, библиотекаларга — каяа-даа чүү болганын, кандыг солун болуушкуннар бооп турарын чугаалап берээл. Совет кижилериң өг-бүлезинде, оларның амыдыралында, салым-хуузунда кандыг солун, чугула үүлдер болганын, кижилериң чүнү кылып турарын, чүнү бодап күзеп турарын чугаалап берээл. Сентябрь 27-де төрүттүүгеннериң дугайын, ол хүнде бүткен, кылдынган үүлдериң дугайын, 1935 чылдың сентябрь 27-де төрүттүүгеннериң салым хуузунун, өөгүнгүзүнүң дугайын, чугаалап берээл, эргим номчукчу.

1960 чылдың сентябрь 27-де болган үүлдерни, көрген, билгеннерни, кылган чогааткан, кылырынга киришкен үүлүнерни тодаргай чижектер-биле, боттуг фактылар-биле бижээш, редакцияже чагаалап, телеграммалап чорударын дилеп тур бис. Ол материалдарның өзүнге совет кижи, оон кылып бүдүрген ажылнжи, оон бодалдары, чаагай күзелдери турар ужуруг.

Ол материалдарны мындыг адресче чорудар: Кызыл хоорай, Щетинкин 3, «Шын» солун редакциязына.

Ынчангаш 1960 чылдың сентябрь 27-нин хүнүнүң дугайында материалдарны манап тур бис, эргим номчукчу.

1960 ЧЫЛДЫҢ СЕНТЯБРЬ 27-ДЕ ҮҮ БОЛГАНЫН БИСЧЕ БИЖИНЕР

СОВЕТ УЛУСКА ТӨЛЕПТИГ ЧОГААЛДАР ДЭЭШ

(Тыванын чогаалчыларының отчет-соңгулдалыг ийиги хуралынга РСФСР-ниң Чогаалчылар Эвилелиниң Баштаар черинин кежигүнү эш С. К. Токаның эге сөзүнден)

Совет Тыванын чогаалчыларының отчёт-соңгулдалыг ийиги хуралынын ажыттынып турары бо аас-кежиктиг хүн бистернин, чогаалчыларнын, бүгү сеткил-сагыжы, өөрүп четтиришкини, сорук киришкини тыва улусту күш-шыдалдыг, ёзулуг аас-кежиктиг орукче углап баштап айтып келген болгаш кижи төрелгетениң чырыткылыг келир үези — коммунизмче совет улусту бүзүрелдии-биле аппар чоруур Коммунистиг партияның, Совет чазактың хүн бүрүдеги үнелеттинмес ада-сагыш салыышкынынче бүрүн угланган. СЭКП ТК-ның, Совет чазактың боттандырып турары лениничи национал политиказы Тываны совет чуртунга чырыткылыг, сайзырангай булуну кылдыр хуулдурушкан.

Төрээн Тываның чер болганда социалистиг чаартылгалар, чазын частып үнген чечектер ышкаш, каракка көстүп турар, ынчангаш кижини сеткил-сагыжынга чырык, хөглүг-дүр. Шынап-ла, тыва черниң кырында чуруттаксаныг болгаш магалыг, ынчангаш күүү-шыдалдыг совет амыдырал чечектелип сайзырай берген.

— Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры деп бедик атты менээ, бөдүүн колхозчу аратка, Коммунистиг партиядан, Совет чазахтан тылсып бергеинден мээн бөдүүн хойжу күш-ажылым бүгү улустун үүлдүгүнүүшкүнүн, бүгү улустун макталыны болганы болза, чүгле мээн бодумнуң күш-ажылчы ачы-хавыяам эвес-тир, эштер. Ол болза мени маадыр хойжу кадыр өстүрүп кижизидип каач Коммунистиг партияның, улут совет чонунуң ачы-хавыязы, өндүр улуг чылыг холунуң ачы-хавыязы-дыр — деп, Тываның сураглыг хойжузу эш Ооржак Лопсанчап чугаалап турар. Ол ышкаш Бай-Тайга районунуң «Тинелге» колхозунуң хойжузу, Социалистиг күш-ажылдың Маадыры эш Үрүле Кандан бодунуң дугайын мынчаар чугаалап орар:

— Мен болза, тос уругларның иези бөдүүн арат херээжен мен. Кадымда турар хойларымның чүс баш бүрүзүнден 160 баш хураганнарны азырап өстүргеним дээш медээ нам. чазак Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры деп алдарлыг атты тывыскан. Бир эвес Төрээн Коммунистиг партия, Совет чазак эвес болза оларның ачылыг чылыг холу эвес болза, мен шак ындыг бедикче көдүрүлүп үне берип болур мен бе? Харын сагышка безин кирбес ийик. Ынчангаш Коммунистиг партиямга, Совет чазаамга сеткилимниң арыг ханызындан улуу-биле өөрүп четтирдим!

Бүгү совет улус ышкаш, Тываның мурнакчы кижилери — материалдыг үүлдүн бүдүрүкчүлери — Бии-Хем районунуң «Кызыл тараачын» колхозтуң саанчызы Маады Биче-Уруг, Өвүр районунуң «Торгалыг» колхозтуң хойжузу Санчат-оол, Каа-Хем районунуң Ленин аттыг колхозунуң саанчызы Ульяна Яковлева, Танды районунуң «Кызыл партизан» совхозунуң хойжузу Оюн Кашпык-Кара, Тожу районунуң «Совет Тыва» колхозтуң ачызы Бараан Мырла болгаш өскедаа хөй-хөй кижилер Коммунистиг партияга, Совет чазакка өөрүп четтиришкинин сеткилиниң ханызындан илергейлеп турар. Совет Тываның колхозчу эр, херээжен араттарының кижи бүрүзү чырыткылыг, бүрүн хаидырттынган, тодуг-тогаа, культурлуг чурттап турарлар.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың хүн бүрүдеги ада-сагыш-салыышкынының ачызында бистиң Тывада болган социалистиг үндезин чаартылгалар үүнү көргүзүп турарыл? Ол чүл дээрге, харын социалистиг үндезин чаартылгаларның ачызында Тываның чону быдаргай, кезээде түргеделдиг көшкүн амыдыралын күш-шыдалдыг, турум сууржун амыдырал-биле солуп алган. Тыва областың улус ажыл-агыйының амдызында кол адыры—көдээ ажылагый дыка механизаттыгган. «Доозуннуг» деп чоокта чаа-ла адысураа үнүп турган Тываның ээн чыткан ховуу-шөлдеринде колхозтарны, совхозтарның чаа-чаа чаагайжыды туттунган суурлары, хоорайлары тыпты берген.

Тывада чаартылгаларны совет кижилериң чогаадыкчы, тургузукчу холдары кылып бүдүрүп турар. Ховуу-Аксы, Ак-Довурак, Элегес-Аксы Кызылдың «Каа-Хем», Донмас-Суг, Түрген, Балгазын, Арыг-Үзүү, Адыр-Кежиг, Ий, Ыйылак, Чыраа-Бажы, Бажын-Алаак... — Тываның чаа-чаа ол суурларын кижи магадал-биле адаар-дыр. Тываның чону ам чүгле кижи куруг чок- үжүк-бижиктиг апарган эвес, харын бүгү-ниитинин сес чылдың ыяавыла өөредилгезин бүгү Тывада боттандырып турар. Совет Тывада дээди, гускай ортумак өөредилге черлериниң, эртем шинчилелдиг институттары, театрлар, музыка школалары болгаш училищези, курорттар болгаш санаторийлер, Культураның бажыңнары болгаш клубтар, уруглар яслилери болгаш садтары, радио болгаш кино, библиотекалар, солуннар болгаш ном үндүрер чер, почта болгаш телеграф, черле ынчаш, совет амыдыралдың бүгү чаагай үүлдери бар апарган, амыдыралда турумчуп быжыглаттынган.

Бо чылын Тываның ажылчы чоннары тыва бижиктиг тургустунганындан бөөр үжен чыл ою — улуг болуушкунну байырлап эрттиргеннер Шынап-ла, тыва бижиктиг тывылганы-биле тываларның үжүк-бижиктиг культурлуг дениели көдүрүлген, улус ажыл-агыйының, культураның бүгү адырларының кадрлары үндезин чонунуң иштинден инженерлер болгаш техниктер, агрономнар болгаш зоотехниктер, эмчилер болгаш башкылар, чогаалчылар болгаш композиторлар, артистер болгаш музыкантылар, хөй-ниити болгаш эртем ажылдакчылары өзүп үнген.

Тыва областың ажылчы чоннарының материалдыг болгаш культурлуг деннели чыл келген тудум улам көдүрлүп орар. ССРЭ-ниң улустарының найыралдыг акы-дуума өг-бүлезинге тыва улустуң киргениниң, совет улустуң, хамыктың мурнунда, улус орус улустуң дузаламчызының ачызында Тываның үлетпүр бүдүрүлгези 3,5 катап, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези он чылдарда 2,3 катап, тарылга шөлдери 4,9 катап, ниитизин малының баш саны 2 катап өскен. Тыва улустуң материалдыг болгаш культурлуг амыдыралының үндезин экижээзи-биле чурттакчы чонунуң саны 2 катап өскен. «Тыва кобальт», «Тыва дзг дүгү» комбинаттарның улуг тудугларының тудуу бедий берген, Элегестиң шахтазынга, Бай-Хаактың болгаш Сарыг-Септиң район үлетпүр комбинаттарынга, «Чедер» курортунга, Доңмас-Сугнуң үлетпүр болгаш аъш-чем бүдүрүлгелериниге амыдыралчы күжүн чоокку айларда-ла Кызылдың төп электри станциязы берилтер болгай.

Автомобиль магистралиниң асфальтылыг кылаң оруу удатпас Тээли биле Кызылды, ол ышкаш демир бетон көвүрүг Кызылды Улуг-Хемниң оң талакы эрии-биле база тудуштуруптар. «Тайбыңга тайбың», деп Дөге адааның шишпик бажыңга Тываның Телецентриниң мачтазы бар апаар, ол ышкаш Тываның бодунуң радио дамчыдылгадыг станциязы бистиң артистеривис Кара-Кыстың, Хүргүлектиң болгаш өскелериниң-даа кайгамчык үннерин, бистиң композиторларывыс Чыргал-оолдуң, Кенденбильдин музыказын делегейниң кайы-даа булуннарынга чедир салыптар. Ол улуг тыва радиостанцияның тудуу чоокку чылдарда доступ, ажыглалга кирер.

Бо хүннерде областың ажылчы чоннарының мурнунда эң шиитпирлиг сорулгалар — ниитинин малынга быжыг чем-суурун тургузуп алыры, дүжүт ажаап алыышкының чидириг чокка, кыска хуусаада эрестиг дөзарының сорулгалары туруп турар.

Тываның чогаалчылары ажыл-агый үжүр-дузалыг ол сорулгаларны күүседип, амыдыралга боттандырарынга боттарының үлүг-хуузун киирер дээрзинге чигзиниг турбас. Мурнакчы сигенчилериниң, тараажыларының, мурнакчы малчыннарның, комбайнерлериниң, трактористериниң, интеллигенциянын мурнакчы төлөлекчилериниң эрешудургу, чогаадыкчы күш-ажылын алдаржыдып-алгаан шүлүктер, шүлүглелдер, очерктер, рассказтар болгаш өске-даа бедик шынарлыг чогаалдарны чон бистерден, чогаалчылардан манап турар.

Совет ниитилелге, совет улуска ажыктыг материалдыг үүлдерни бүдүрүп турар мурнакчы кижилериниң күш-ажылы, төлептиг амыдыралчуртталгазы, Совет Тываның социалистиг үндезин чаартылгалары улуг чогаалдарга төлептиг дээрзин бистиң чогаалчыларывыс утпас ужурлуг. Ынчангаш совет Тываның чогаалчыларының чогаадыкчы, ажылгыр болгаш демниг коллективи бодунуң кол күжү — чогаадыкчы ажылдың күжүбиле совет кижилериниң маадырлыг ажыл-херектерин алдаржыдып, коммунизмни бистиң чуртувуска чырыткыландыр тургузарының улуг хөрээнге совет кижилериниң чогаадыкчы, турсузукчу күш-ажылын улам сорук киирип, бодунуң чогаадылга ажылынга мөнгежидерлер.

Совет кижилер коммунизм тургузуушкунун бистиң чуртувуска калбартканының үези — кайгамчыктыг үеде ажылдап, чурттап турарлар. Кижи төрелгетениң эң дээре угаанналының ол чырык күзел бодалы Коммунистиг партияның, ылаштыг СЭКП-ниң сөөлгү чылдарда дидами-биле ап чоруткан улуг ажыл-хемчегларинин ачызында херек кырында улам-на боттуг көстүп турар материалдыг үүлдер кылдыр бистиң чуртувуста бүдүрүп турар. Бо чылын бүгү кижилериң чеди шактыг кызыылган ажыл хунунче шилчиири, ажылчыннардан болгаш албан-хаакчылардан, хамаатыларның хууда малында үндүрүг тырттарын соңгадыры, чуртталга айтырыының чедишкининг шиитпирлеттинип турары, октаргай делгемнеринче дириг амыдыннарлыг корабльди салып үндүргени болгаш ол корабльдин черге дедир ээп келгени капиталистиг делегейнин, черле ынчаш, кижи төрелгетениң төөгүзүнде көстүп көрбөөн онза улуг болуушкуннарны ССРЭ-ниң — бистиң ынак чуртувустуң чедишкининг боттандырып турар үезинде ажылдап, чурттап турар бис. Ындыгның төлөзинде, ол бүгү көстүп көрбөөн кайгамчыктыг үүлелер бүдүрүп чаяан кылып турар «совет кижилериниң сеткил сагыжының инженерлери» — чогаалчыларның совет кижилерге төлептиг чогаалдарны чогаадыр хүлөөлгези ынчангаш өндүр улуг.

Тываның ном үндүрер черинин парлап үндүргени моон адаанда чечен чогаалдар номнары чоокта чаа областың ном магазиннеринче кирген: В. Сутеевтиң «Чуруктуг тоолдар», С. Сарыг-оолдуң «Кыш келди», С. Пюрбюнүн «Шынапайның чугаазы», Е. Старининаның «Кырган ашак болгаш каржы бук Маңгыс» (орус дыл кырында шүлүктөөн тыва тоол), С. Тамбаның «Шүлүктер», тыва улустуң «Маадырлар дугайында тоолчургу чугаа» (очулгазы болгаш эге сөзү Л. Гревневтүн), орус чечен чогаалдың классиги А. Чеховтуң «Чечен чугаалары» (ону тыва дыл кырынче С. Сарыг-оол очулдурган). Бо номнарны областың ном магазиннеринде садыглап эгелей берген.

Чурукта: Кызылдың № 2 ном магазининде чаа кирген тыва дыл кырында номнарны номчукчуларның садып алыры-биле көрүп турары.

Фото Ф. Спиридоновтуу.

ТӨРЛЕ САЛБА

Изиг ышкам, соок-даа дүне оожургал чок
Ийи каразаң шимдинместеп: үйгүн каапса
Чанынга кээп өпей ыры болуп алгаш,
Чайгап, суйбап, эргеледип ырлай бөөр мен.

Даглыг черге кадыр өрү үнүпсүзе
Талдан кылган даңгыжын мени деп бил;
Танывазың хары черге барызынза-даа
Даады-ла кады чоруур хөлегеңни мени деп бил.

Дал дүүш турда изиг хүн соп — хаара берзе,
Дамырактың серинин суу бооп агып ойнаайн.
Оңмас ногаан шиви, пештүг чайлагларда
Олбук ышкаш чечектер бооп чаттыла бээйн.

Чү-даа бүгү хүреш-ишке кады тулчур
Чүректериниң чаңгызынга бүзүрээн мен,
Чүгле чаңгыс: садар аайжок улуг дилээм —
Чүрээнде ханы ынакшылың черле салба.

С. САРЫГ-ООЛ.

Саанчының чуруун көргеш...

Чанып кел-ле (тайгаа апнап чорааным ол)
Садыг баргаш быштак, саржаг, сүттер алдым.
Чашкы шламда авамның аа сүдү-даа дег,
Чаагым суун сайырады таалап чидим.

Чап-чаа келген солун, сеткүүл тудуп алгаш,
Шагның эрттип, орайтаанын эскербедим:
Мөңгүннер дег, ак-ак дижи дески чайнаан,
Бөдүүн кысты — саанчыны көрүп ор мен.

Амды чаа-ла садып алган чемнеримниң
Аразында оон үлүү база бар боор!
Чылыг, ишчи холун тудуп, хөөрешпээн бол,
Шыны херек: харылаалыг ышкаш-тыр бис.

«Ынакшыдым, өгленчип аал» дивейн-дир мен,
Ындыг сеткил чүрээмде бар, чок-даа тургай.
Четтиргеним аная чүгле сөглекседи.
«Чедишкининг улашсын» деп күзекседи.

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

ЫР

Ыр дег часыг, ыр дег өткүт—
Ыр дег чараш, ыр дег чаагай,
Ыр дег солун, ыр дег күштүг,
Ыр дег уран, ыр дег шынчы
Тергиин чүвени делегейни
Дескингеш-даа кайын тывар.
Чонувусту, чуртувусту,
Чоргааралды, өөрүшкүнү,
Ынакшылды, чуртталганы
Ырлап чоруур ырларывыс
Угаан болгаш чүрээвистен
Ужуп үнген куштарывыс.
Бурунгунуң бужар багын,
Мунгаралын ырдан дынааш,
Күштүг чоннуң хосталга дээш
Хүрештерин ырдан көрүп,
Аас-кежии амгы шагны
Алгап, йөрээш ырлап тур бис.
Ынакшылдың хүнү болган,
Ыдык чуртум каазын чураан
Ажылывыс сорукчузу,
Алдарывыс чырыткызы,
Угаан чүгээр чалгынывыс,
Уран ырлар кутулзун-на!

А. ХУУРАК.

Колхозумнуң девискээри

Төрүттүнген Дөргүнүм,
Аазын эмген авайым,
Төрелдешкен чонум
Азырап каан малдарым—

Колхозумда
Шупту кады.
Төктүп чыдар кошкелиг.

Арысканыг сыннарга
Төөректей чүгүрүп
Аңнап чораан черлерим —

Колхозумнуң
девискээри.

Каргы, Мугур белдири—
Казылганныг шөлүнде
Сырый чараш туттунган
Сылдыс оду херелдээн—

Колхозумнуң
Чаа сууру.
Байлаан арбын, магалыг,
Базым санай эртине.
Коммунизм оруунда
Хостут чуртум оулуну.

Ынчангаштың
Ынаам күштүг.

С. БЮРБЕ.

ЧҮРЭЭМ БИЛДИ

Тараа ажаап, колхоз шанга тур мен
Танывазым, шоаалаң оол аттыг,
Чындыннады чыраалаалын келгеш,
Чымчак караа кадалып-ла келди,
Чывар, хатпан чаагы арта долбан.

Кырым сынар—
Караа чымчак!

Чаастыг хүндус майгын иштин орта
Чаглактанып, чажым өрүп ор мен.
Эжен-не бо, чүген шыңгырт диди,
Элдеп чуве, биезги-ле оолчук
Эзеринде эге көк-суг олур.

Чаптанчыг төл,
Чаъс-даа дивес!

Агаарга-даа селгеселеп базып,
Ай-даа, кат-даа чыып чорда бо-ла,
Кожа колхоз каларчызы демгин
Кожаланчып, душчуп келген турар,
Кыпсынчыг-даа, өөрүнчүг-даа дежер.

Кыпсынчыг-даа,
Өөрүнчүг-даа!

Чанар оруу мыя чытпыжакка
Чүте хайгыыл болап чоруур дээрил?
Кожа аарга долдур ындынаалган
Хоюг, чымчак ыры дынааш, ам кээп,
Кожамык чок чүрээм билди солду?

Чүрээм билди.
Чүнү? Чажыт!

С. САМБА-ЛЮНДУП.

БОДАНЫП КӨР

Ферманың эргелекчизи
Безерекке бир-ле катап
Саанчы уруг маннап келгеш,
Чанныып дилеп мынча диген:

— Эргелекчи күжүр, даргам.
Колхозтуң бир быызазы
Хондур аараан бергедеп тур.
Эмчини маа эккеп көргер.

— Амдыызында чайым чогул,
Арай аан баргай мен аан.
Девизе бе, оожурга,
Теткерли бөөр, ажырбас оң.

Саанчы кезек ыыт чок тура:
— Силерниң өлө өшкүцер
Шилге будун чарып алган
Сайда аскак кылаштап чор.
Эргелекчи ол-ла дораан
Тевиде-ле тура халаан:
— Тевин чүге ыыттавадын
Ээ, та, сени чогенчилинни.
— Колхозувус малы сеңээ
Хомудаачыг эвес-тир бе.
Бодун харын чогенчиинни
Боданып көр, эргелекчи.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Араттарның эки чурттаалгазы — КОЛХОЗТА

(О. Саган-оолдуң „Баян-Таланың кадарчызы" деп тоожузундан)

Шаандагы үлегер чугаа бар: «кижи төлү чанар дээнде бөргү уштунуп чыдып кааргa хая көрүнмес». Ону бистиң маадырывыстан көрүп болур. Лопсанчап доруг аът мунуп алгаш Чалаанаңа куду хап орган. Шилгедек узун бодун эзерининг ийинче шаа чая олурупкан, аъдының дынын сула салыпкан, челзип орарын көөрге, оон аалынче далажып бар чоруурру илдең. Шынап-ла далашпас, дүргедевес аргажок. Чүге дээрге алындан ол үнгө-ле элээн үр апарган, барык-ла ай чыгай берген. Чоннуң өөмүнээзинден улуг үүле бүдүргеш, ам ээп орары ол-дур.

Совет Эвилелиниң хөй националдыг улустарының акы-дуума найыралдыг өг-бүлезинге эки тура-биле киирер дугайында тыва улустуң дилеп ССРЭ-ниң Дээди Советинин Президиумунга чугаалашкан. Москвага чораан тыва төлөлөрниң бирээзи, дайын үезинде эки ажылдаан, Кызыл Шериг фондузунга белек эвилелдээр талазы-биле бир дугаар черни эөлөөн. Баян-Тала сумузунуң даргазы Лопсанчаптың аалынче чанып органы ол.

Улуг оранның найысылалы—Москваны, эрте бурунгу Кремльди, тоол-домакта дег шода-балгатты көрген соонда, Лопсанчап бодун бодаарга дыка өскен, угаан кирген ышкаш апарган уругларынга, кадайынга, кожаларынга, чонунга сөглеп четпес өөрүшкүнү чедирер дээш төрээн черинче хап орары ол

Баян-Таланы, Ээр-Хавакты, Хая-Бажын кээргe, олар безин чаа ышнуп айыткаш, бичии уруундан айтырган:

— Дөө кым-дыр, уруум? Кым кел чор?

Бөөлдес тонунуң мурнундан улуг хырны көстү берген бичии уруу адазын танып каан, оон кел чораан уунче атпаңнады халып, амыраап алгырган:

— Атай!.. Атай...

Ол хүн Лопсанчаптың өөнге уруглардан эгелээш, аалдың баштыңы Чываажык, оон кадайынга чедир чыглып, улуг чер чораан кижинин чугаазын дыңнап, өөрүп, сеткил ханың турганнар. Чоорту ол өгге чүгле аалдың ажы-төлү, эллери эвес, харын кожа аалдарның улустары чедип келгилээн.

Төлөзниң чанып келгени сумунуң бүгү аалдарында дыңналы берген, оон-моон аттыг, чадаг кижилер сумуу төвүнче сөктүп-ле турган. Аңаа улуг чыыш болган. Лопсанчап оларның мурнунга улуг оранның төвүнден, Москвадан, Кремльден эккелген сөстерин, өөрүшкүзүн бирдинбирээ чоокка чугаалап берген. Араттарнын шаандан тура бодалдарынын, күзелдериниң боттанганы ол сөстерде илереттинген:

— Бистер, тывалар, ам Совет Эвилелиниң хамаатылары болган бис.

* * *

Москвадан келген хүнүнден эгелээш Лопсанчап элээн чоруктар кылгылаан. Араттарның өөмүнээзинден чораан ажылының бүткен дугайын, ол чораш көрген, билген үүлдерин сумунуң араттарынга чедирери-биле барык-ла аал бүрүзүн кезип, араттар-биле чугаалажып, чоннуң бодалдарын билип ап чоруп турган. Улуг Совет күрүнениң хамаатылары болганынга, чаа амыдыралды тудуп эгелээнинге араттарның өөрүшкүзү кызыгаар чок турган. Чаа амыдырал дээрге-ле тарамык хуу быдаргай ажыл-агыйдан каттышкан коллективтиг ажыл-агыйже—колхозтарже араттарнын шилчиири турган. Оларның хөй кезии ону билип, боттарын аңаа белеткеп эгелээннер.

Бо шимчээшкинге озалдап болбас, үлегер көргүзер деп чүвени Лопсанчап билген, бо талазы-биле базала ол аңаа орбаан. Ынчаарда оон аалы Булун-Терекке турган. Чери ак, аалдарның ортузу, оон Хемчик база ырак эвес. Чадаана, Үлегерлиг станция чоок турар таарымчалыг булун. Шаандан тура аңаа чурттап чораан чери—ол орта бир дугаар бажыңны болгаш үлегерлиг кажаны тудар деп Лопсанчап шиитпирлеп алган. Аңаа аът херекселдери, ылангыя терге херек апарган.

Бир аъдын мунуп алгаш, улуг ак аъдын чедип алгаш, Чаа-Хөл, Шагаан-Арыг ынчаар терге сураглап, тывылза аъды-биле орнап аар кылдыр бодап, Лопсанчап хап чорупкан. Шагаан-Арыг четпейн, Чаа-Хөлге чорда-ла оон чоруу бүткен: садыглап турган орустуң тергезин аъды-биле орнап, аът херекселдерин садып алгаш мунуп чораан аъдын тергелеп алгаш, ээп чанып кан. Кужурлуг ховуну куду бадып орда, хенерттен аъттыг кижи хап келген. Шаалы болган, менделешкеш, Шаалы тергени магазынып айтырган:

— Магалыг-ла терге-дир, але? Кайынын садып алдынар?

— Чаа-Хөлде кижиден алдым. Харын шымбай болду. Артында-ла саадавадым.

— Дыка эки болган-дыр. Өртээдаа талыгыр-ла боор аа?

— Аъдым-биле орнап алдым.

— Ажырбас-тыр. Тергениң ажыы улуг болгаян. Амыраан-дыр силер. Шаалы мурнап хап чорупкан, а Лопсанчап таваарлап чораан, аалынга орай чедип келген.

Бажын тудуп зарынга барык-ла бүдүн чай эрткен. Ажыл чүгле оонбиле кызыгаарлаттынмас, тараа суг-гарары, сиген кезери дээш хуудаажылдаа аңгыда, сумунуң ажылы—күрүнеге эвт, дүк, саржаг дужазары хапсырлажып турган. Арбан даргаларындан өй-шаанда негевейн баарга үүле дек бүтпес, хонук, хуусаа эрткеш турар. Ындыг байдалга Лопсанчаптың хөөнү чок. Ынчангаш арбаннарны ээлчештир кезип, аңаа хөй хүннериниң чымыжын үндүрүп турган.

Чон-биле ажылдаарының чылдары эртип-ле турган. Ол ажылдар боттарының үре-түннелдерин берген. Чаа суурнуң тургустунуп эгелээни оон кеску чижээ болган.

Каш чыл мурнунда бо черге чүгле чаңгыс бажынчыгаш турган, ону безин араттар магазынар турган. Ам школалыг, садыглыг, эмнелгелиг суур болуп, баштай тутган бажынчыгашты долгандыр элээн хөй чуртталга бажыннары бар апарган.

Суурнуң бодунда болгаш оон ырак, чоок кавыларында амыдырал чаазы-биле хайныгыш эгелээн.

Колхозтажыр дугайында чаа айтырыг, оон хөй талдары араттарга дүн, хүннүң чугаазы, мергылдаазы болуп турган. Лопсанчап өг-ореге бүрүзүн кезип чоруп турган, чамдыктарның дүвүрээзинин, чигзиниин, өскелерниң чаа амыдыралче идегелиниң оттуушкунун эскерип билген. Чаа чүүл Лопсанчаптың өг-бүлезинге база салдарын чедирген.

Бир катап колхоз тургузар дугайында арбаннар чораан, Лопсанчап өөнге кээрге, оон кадайы Ыйма мурнундаазы чок, бир-ле бодалдыг ышкаш болган. «Чүге мынчап орары ол ирги моон» кылдыр бодаан, оон айтырыг-даа салбайн, чүнү-даа эскербөөн кижи болуп, хола хөөкте шайны кудуп иже берген. Ыйма турып баргаш, өлгүүр иштинден таваакта хан, эът эккелгеш, ашаанга салып берген.

Лопсанчап кадайындан айтырган.

— Эътти, ханны кым берди?

— Кым бөөр боор ийик. Бодум элуруттуп-ле алдым. Калчан ак иьрт ол-дур—дээш, чыышкын адаанче айытпан.

Лопсанчап ам эскерип каан. Иьрттиң эъдин ханада азып каан болган. Моон мурнунда хой өлүрүп чиирде ийилээ сумележир, чөпшээрежир турган. Ам канчап барганы ол дээрзи аңаа билдинмээн.

Кадайындан кайгап айтырган:

— Канчазрың ол боор?

Ыйма ашаанче көрүп кезек ыыт чок олурза, адак сөөлүнде чүү-даа белбаан ышкаш аңаа-ла харыылаан:

— Моон соңгаар эът та чиир чүве, та чивес чүве. Малды шуптузун алгаш баар. Бодунга мал артырбас: каттыштырыптар дижир-дир. Оон бетинде ооа эъдин-даа чил-ле аар болгай...

— Албыстай бербөөн сен ыйнаан?

— Чок, аңаа-ла мен.

— Ол эң-не хоралыг сөстер-дир. Ынчап болбас—бүтпес чорук үнгени ол. Бажынче суг саартынып алганың ол-дур.

— Ынчаргa чүге чугаалажып турарыл ынчаш?

— Сенээ хамаан эвес. Та чүү лижип турзун. Дайынныңарның чугаасооду ышкажыл.

— Чүге ындыг боор ийик. Дөө ирей сутта Делүгир кээп чугаалап орар чорбадыве.

— Кым-даа чугаалаан болза, дөмей-ле өске идегеттериниң сөстеридир. Колхозтажыр чорукка удур суртаалдың күткүлдери-дир. Аңаа алдын болбас бис.

— Өлүртүп алган-дыр мен. Бисти... мени база дайзын дээр бе?

— Дивес-даа болза черле эпчок. Мал-маганны камнаар, каттыштырар дижип турар, ол хирезинде боттары малын өлүрүп, самчыгдап эгелей бердилер, колхозка бөөр хөөнү чок-тур. Боттары ынчап турда, бис чөонган бис дижип болур. Оон багай чүве үнүп болур. Ону бодаар апаар. Ынчангаш чугаалап орарым бо-дур.

— Ам канчаар бис, ынчаш?

— Моон соңгаар мал бажынче халдаваа апаар. Удаваа колхозтажырының хуралы болур. Аңаа белеткенир үр-чар чүве кылбайн, эвилелдиг эгелээр ужурлуг бис.

Мындыг чугаалар болган хүндеп эгелээш, Ыйма бир-ле бодалдыг болуп, өөзүн ашаанга безин ажыы-биле ажытпас, ыыт чок өг ажылын

(Төнчүзү 4-ку арында).

КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНЫҢ XV СЕССИЯЗЫНГА Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫНЫҢ ТӨНЧҮЗУ

(СӘТА). Нью-Йорктуу-биле 10 шак 20 минута (Москваныы-биле 17 шак 20 минута) турда совет төләәлерниң баштыны Н. С. Хрущев КНО-нуң албан кылыр бажыңынга чедип келген. Каттышкан Нациялар Организациязының кежигүннери чурттарның туктарын аскан шөлге Чехословакияның президентизи А. Новотныйның, Кубаның премьер-министри Ф. Кастронуң, өске-даа чурттарның төләәлериниң баштыннарының машиналары удаа-дараалаштыр кээп турган.

КНО-нуң албан бажыңының чанында Н. С. Хрущев Кол Ассамблеяга келген төләәлериниң удуртукчулары-биле болгаш кежигүннери-биле мендилежип, Югославияның президентизи Тито-биле чугаалашкан. Хуралдаар залга Кубаның премьер-министри Ф. Кастро совет төләәлериниң баштынынга чедип келген. Н. С. Хрущев куба чазактың баштыңынга байырын чедиришаан, совет төләәлериниң кежигүннерин аная таныштырган.

Нью-Йорктуу-биле 10 шак 45 минута (Москваныы-биле 17 шак 45 минута) турда Кол Ассамблеяның эртенги пленарлыг хуралы өгеө-ол чүүлдеринге африк күрүнелериниң иштики херектерин холгаарлавас чоруқту, «чепсегленишкиннерге төтчеглел болгаш айыылдыг адаанныашкын чокка» олзрның айыыл чок турар чоруун хандырар талазы-биле дузаламчыны, Конгога онза дузаламчыны, Африканың хөгжүлдезиниң үр хуусаалыг программаларын тодарадырынга дузаламчыны болгаш өредилгенин сорулгазынга КНО-нуң талазындан дузаламчыны көргүзерин киирип турар.

Оон дараазында Эйзенхауэр «элээн хөй чурттарда, оон иштинде Каттышкан Штаттарда азыы-чемнин артыкшылын бүдүрүп турар» болза-даа Африканың чурттарында болгаш өске-даа кошкак хөгжүлделиг чурттарда аштан качыгдап турар чүс-чүс миллион кижилер бар болуп турар деп айыткан. «Ол өралыг чоруқту» узуткаар күзелиин айтыш турзажок, Эйзенхауэр КНО-нуң өске-даа кежигүннери чурттар-биле кады АКШ чогуур планнарны ажылдап кылырынга белен дээр аянныг чүгле ниити бүзүрелдиглер-биле кызыгаарлаттынган.

КНО-нуң кежигүннериниң мурнунда тургустунган дараазында айтырыга шилчип киргеш, октаргай делгемин тайбың сорулгаларга ажыглаары өргежок чугула деп Эйзенхауэр айыткан. 1946 чылда Совет Эвилелиниң бурузу-биле атомнуг энергияны чүгле тайбың сорулгаларга ажыглаар арга болдунмайн барган дээр чергелиг чүвени

Баштайгы ораторга сөс бээриниң мурнунда Эфиопияның императору Хайле Селассиеден мырыңай чаа алдынган чагааны дарга номчаан. күрүнелериниң болгаш чазактарының баштыннарының киржип турар сессиязы улустарны башкаландырып турар делегей айтырыгларын шиитпирлеп боор дээрзинге идегелин ук чагаазынга император илереткен. Конгода байдалга сагыш човаашкынын илергейлевишаан. Эфиопияның императору Конго дугайында айтырыгны тургузарынче Кол Ассамблеяны кыйгырган.

Ниити политиктиг чугааларны Бразилияның даштыкы херектер министри Орацио Лафер ажыткан. Бразил төләәлериниң баштыны бодунуң чугаазынга чөрүлдәәлерни тайбың таарыштырарының, хыдыкчы дайынны кандыг-даа арга-биле чайладырының эргежок чугулазының дугайын чугаалаан. «Бистин үеристе улустарның тайбың кожахелбәә догуннаашкыны шынгыы негеттинип турар»—деп ол медегләән. Ядролуг чепсектиң хөгжүлдези «политиканың чепсәә» болур дайынны болдурбайн турар деп ол айыткан.

Эйзенхауэр чүве чугаалаан

НЬЮ-ЙОРК, сентябрь 22, (СӘТА) Кол Ассамблеяның эртенги пленарлыг хуралынга Каттышкан Штаттарның президентизи Эйзенхауэр чүве чугаалаан. КНО-нуң чаа хүләәп алган кежигүннеринге ол байыр чедирген болгаш бот шиитпирлеттинер чоруққа чүткүл Африканың хамаарышпас нацияларының чаа делегейин тургузуп турар деп медегләән. «Улустар арзының ниитилежилгезинче, а ол ышкаш тайбыңче болгаш чурумчуттунган деп-шилгеже кыйгырыг Африкада» ышкаш кайда-даа шак ынчаар илеревейн турар деп бадыткавышаан, АКШ-тың президентизи Конгода болуушкуннарның дугайын чугаалаан. Ынчалза-даа ол аныяк африк күрүнениң хамаарышпас чоруун оон хунаап алыр дээр бельги колонизаторларның оралдажышкынын шуут ыыттавайн барган. Конгонуң дүрүм өзугаар тургустунган чазаанга бодунуң чурттунуң девискээрин бүрүн бүдүн турарын болгаш политиктиг хамаарышпас чоруун хандырар талазы-биле өзүлүг дузаны КНО-дан көргүскен турар шак ындыг байдалды чедип алыр дээш тайбынга ынакшылдыг чурттарның салып турар күжениишкиннерин Эйзенхауэр «боттарының эрге-ажыктары дээш Конгода дүрбүүшкүннерни узамдыктырар дээн күзел» кылдыр көргүскен. Оон ынай президент Африкага хамаарыштыр беш чүүлдерден тургустунган программа деп адаар чүвени чарлаан. Эйзенхауэр бодунуң ол чүүлдеринге африк күрүнелериниң иштики херектерин холгаарлавас чоруқту, «чепсегленишкиннерге төтчеглел болгаш айыылдыг адаанныашкын чокка» олзрның айыыл чок турар чоруун хандырар талазы-биле дузаламчыны, Конгога онза дузаламчыны, Африканың хөгжүлдезиниң үр хуусаалыг программаларын тодарадырынга дузаламчыны болгаш өредилгенин сорулгазынга КНО-нуң талазындан дузаламчыны көргүзерин киирип турар.

АКШ-тың президентизи, бир эвес түс-түс чурттар боттарының чепсектиг күштерин делегей инспекциязынга ажыдып бөөр болза, хенертен болур халдаашкынның айыылын чайладып болур деп бадыткавышаан, шпионнаашкынны херек кырында ажык болдурарын база катап айыткан.

Чугаазының түннелинде президент, ук самолётту узуткаан чоруқ «делегейниң сугларының кырынга тайбың ужудушкуннарны күрүнелериниң кылыр эргезин үрээни» ол болур дээр чергелиг чүвени чулчурбушаан, Совет Эвилелиниң девискээриниң кырынга америк разведчик бомбардировщиктиң шпиончу ужудушкунун агартып турган.

Каттышкан Штаттарның президентизи кандыг-ла бир ырзыккы келир үеде чепсегленишкинни бүрүн болгаш бүгү-ниити дужүрери хандыртынган турарынга күзелдиинин дугайын ниити сөстер-биле сагындырган, ынчалза-даа чепсегленишкинни контрольдаар ужурлуг дээн. Чепсегленишкинни бүрүн болгаш бүгү-ниити дужүреринин идеязын херек кырынга хөөржүтпүшаан, америк президент чепсегленишкинни дужүрер талазы-биле чугаалажыышкыннарны Совет Эвилели үскен деп ону буруудадып турган болгаш бо талазы-биле Каттышкан Штаттарның санаалдары «тодаргай болгаш чогуур хемчегленни» көргөн дээр чергелиг чүвени бадыткап турган. Ындыг турбуже ол санаалдар чепсегленишкинни бүгү-ниити дужүреринге хамаарышпаан, а ол-ла «чепсегленишкинни контрольдаар» дээр чүвени көрүп турган деп чүвеге боду безин маргышпаан.

Оон ынай Эйзенхауэр «чазыг кылганындан болу бөөр дайынны айыылдын» болгаш «ядролуг чепсектиң өзүп турар курлавырларының айыылдыын» айыткан. Бо ийи айыылды чайладыры дээш чулчуруп турза-даа, президент ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадыры дээн ышкаш ындыг сонгаарлаттынмас айтырыгның дугайын ыыттаваан. Чогуур контроль бар турар байдалдарда ядролуг чепсекти бүдүрерин соксадыр дугайында айтырыгны чугаалажып көөрү-биле эксперттериниң чөвүлел хуралын чыылдырар деп саналды киргениби-ле ол кызыгаарлаттынган.

АКШ-тың президентизи, бир эвес түс-түс чурттар боттарының чепсектиг күштерин делегей инспекциязынга ажыдып бөөр болза, хенертен болур халдаашкынның айыылын чайладып болур деп бадыткавышаан, шпионнаашкынны херек кырында ажык болдурарын база катап айыткан.

Чугаазының түннелинде президент, ук самолётту узуткаан чоруқ «делегейниң сугларының кырынга тайбың ужудушкуннарны күрүнелериниң кылыр эргезин үрээни» ол болур дээр чергелиг чүвени чулчурбушаан, Совет Эвилелиниң девискээриниң кырынга америк разведчик бомбардировщиктиң шпиончу ужудушкунун агартып турган.

Бир эвес улустар аразының ол-ниң хөй-ниитизи улустар аразының эң чугула айтырыгларын шиитпирлээринге идиг бөөр сорулгалыг төөгүлүг болуушкун кылдыр көрүп турар. Бо сессияның ажылы, хөй-хөй күрүнелериниң чазактарының баштыннарының, хамыктың мурнунда ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң киржип турары даштыкы парлалганың, радионың болгаш телевидениениң кичээнгейиниң төвүнде турар. Нью-Йоркка Совет чазактың баштынының ажылчорудулгазынга шаптыктаар дээн орадаажыышкыннарның бүрүн буурап дүшкенин дыңнадыларда онзалап демдеглеп турар. Тайбының херээнге бараан болдурган чаагай ажыл-херээнге чедиишкиннерлиг болзун деп боттарының эң эки күзээшкиннерин чаагай тура-соруктуң кижилери бо хүннерде Н. С. Хрущевка дамчыдып турар.

Чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дужүрери дээш, улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун кошкадыры болгаш тайбың кожахелбәә догуннаашкын дээш КНО-нуң Кол Ассамблеязының XV сессиязынга чүве чугаалап тургаш, бүгү немец патриоттарның талазындан детскичеге бүзүреп болур Силер дел, ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң аразында харылзаалар дугайында керээниң 5 чыл оюнга холбаштырган байырлыг хуралдың киржикчилери Н. С. Хрущевка байырлыг телеграммазында медеглеп турарлар. Лейпцигте зар машина тудуунуң С. М. Киров аттыг улусчу бүдүрүлгезиниң ажылыннары, техниктери болгаш албан-хаакчылары Н. С. Хрущевка чаг[illegible]ынга мынча деп бижээн: Боттарының ниитилел системаларының ылгалдарындан хамаарылга чокка бүгү күрүнелериниң тайбың кожа-хелбәә турары дээш демисежип турар чурттуң шылгарангай төләәлекчизи кылдыр Силерни билир болгаш ханы хүндүткел турар бис.

Чехословакияның ажылчыннары, тараачыннары, күш-ажылчы интеллигенциязының төләәлекчилери хуралларга, беседалар үезинде, резолюцияларынга болгаш чагааларынга социалистиг чурттарның тайбынга ынакшылдыг политиказын бүрүн деткип турарының дугайын бир эпсеткилдиг медеглеп, чаагай угаанбодалын илередип көргүзерин болгаш дайынның кыжаныышкынын кезээ шагда чок кылыр деп улустарның

Гана республиканың президентизиниң Нью-Йоркта келгени

НЬЮ-ЙОРК. (СӘТА). Юнайтед Пресс Интернейшнл агентиледдиң корреспондентизиниң дамчыдып турары-биле алырга, Гана Республиканың президентизи Кваме Нкрума КНО-нуң Кол Ассамблеязының XV сессиязынга киржири-биле Нью-Йоркта чоокта чаа чедип келген болгаш сессияга бодунуң чурттунуң төләәлерин ол баштап чоруур.

ТАЙБЫҢ — БИСТИ-ЯДА-ТУН

Хоорай, суурлар улам өссүн

Албан черлериниң болгаш [illegible] пирлиг негеп турар.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының XV сессиязында чехословак болгаш совет төләәлериниң адынга ЧКП ТК-ның секретары В. Коуцкийниң «Руде право» солунунуң 40 чылын холбаштыр болган байырлыг хуралдың киржикчилери адыш часкап турда чугаалаан байырлыг сөстери тайбынче болгаш чепсегленишкинни дужүреринче бүгү чехословак улустуң тура-соруун болгаш күзел-чүткүлүн илереткен. Кижи төрелгетеннің изиг күзели болуп турар тайбыны хандырарын чедип алырын могаг чок орадаажыр апаар эш Антонин Новотныйга чүректиң ханызындан эң-не изиг байырны чедирип турар бис деп, ол чугаалаан. Эш Хрущевка эң-не чалбыыштыг байырны чедирип турар бис. СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың удуртукчу төләәлекчизи эш Хрущевтуң тайбың болгаш тайбың кожахелбәә догуннаашкын дээш револючу, чайгылыш чок ленинчи, принципиалдыг болгаш дидим демисели бистиң бүгү улузувустуң чүректерин болгаш бүгү делегейниң ак-сеткилдиг кижилериниң чүректерин чаалап алган.

«Каттышкан Штаттарга болгаш оон чалчаларынга тааржыр азы таарышпас-даа бол, оларның удуртукчулары сессияга олуржур азы олурушпас-даа бол, оортан хамаарылга чокка-ла Кол Ассамблеяның сессиязы чепсегленишкинни дужүреринин айтырыын болгаш сонгаарлаттынмас өске-даа айтырыгларны чугаалажыр соруулга-биле бедик деңнелдиң калбак хуралы бүдүш-шынарлыг болуп бар чыдар деп, Вьетнамның «Тхой мой» солуну бижээн. АКШ-тың болгаш оон эвилелчилеринин бүгү-ле орадаажыышкыннары болгаш кажаралашкыннары турзажок, чепсегленишкинни дужүрер дээш делегей [illegible] туң күш-ажылчы [illegible] үндезилеттинген [illegible] тер билзиннер. [illegible] шагда-ла эгелей бер[illegible]

Совет төләәлериниң болгаш тайбыңга ынакшылдыг өске-даа чурттарның төләәлериниң чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дужүреринин эң дүрген шиитпирлээрин чедип алырынче угланган чаагай күжениишкиннерин вьетнам улус чүмү-биле деткип турар деп, «Тхой мой» онзалап демдеглээн.

Кол Ассамблеяның ажыттынган сессиязы-биле холбаштыр бүгү делегейниң улустары эң улуг идегелдер-биле сорук кирген деп, Египеттиң «Аль-Ахрам» солуну мурнуку чүүлүнде бижээн. Сессия онза чугула ужур-дузалыг болуп бар чыдар, чүге дээрге, делегейниң чурттарының дыка хөй санныг эң көскү удуртукчулары КНО-нуң төөгүзүнде бир-ле дугаарында сессияның ажылынга киржир, тайбыны, айыыл чок чорукту быжыглаар болгаш улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чайладыр дээш Нью-Йоркта чеде берген. Бо сессияның чугулазы оон хүн айтырыында турар эң чугула айтырыглар-биле, хамыктың мурнунда чепсегленишкинни дужүрер дугайында айтырыг-биле база тодаргайлаттынып турар дээрзин бо солун онзалап демдеглээн.

Тайбыны эргим үнелеп турар кижилериниң угаан-бодалын болгаш күзел-чүткүлүн Моолдуң «Үнэн» солуну илередип бижээн. Делегейниң хөй-ниитизи, оон иштинде моол улус КНО-нуң Кол Ассамблеязының XV сессиязынга улуг идегелдерни онаап турар деп бо солун бижээн. ССРЭ-ниң чазаанның баштыны Н. С. Хрущев болгаш тайбынга ынакшылдыг өске-даа чурттарның чазактарының баштыңнары тайбыны быжыглаарының чаагай херээнге чедиишкинни чедип алыр дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыр дээрзинге бүзүреллиг бис деп, «Үнэн» солун бижээн.

Катангада араатанзыг чорук

ЛОНДОН. (СӘТА). Рейтер агентилелиниң Леопольдвильден дыңнатканы-биле алырга, ында КНО-нуң төләәлекчилериниң чоокта чаа медээлээни болза, Катанга можулуң онгу талазынга болуба аймак улустарга удур араатанзыг үүлгүлүгни кылган. Бир кезээ суурга чалча Чөмбениң жандармнары 68 эр, хөрөөжен кижилерни болгаш уругларны өлүрген. Өлүрткеннериниң ниити саны элээн каш чүс болуп турар.

Жандармнар (оларның аразында бельги офицерлер база бар) кижилерниң холдарын оргазынга хүтөөн оларны боолап өтүрүп турганнар. Олар балуба аймак улустуң келгээ суурларын дээрбеден, хөрөөженнерни күчүлеп турган. Конгонуң дүрүм өзугаар тургустунган чазааның Катангада талалзкчыларын узуткаар дээш ол араатанзыг чорукту баш удур үүлгеткен деп агентилел айтып турар.

Допчу медээлер

★ Социалистиг чурттарның демир оруктарының дем каттыштырылгазының организациязының министрлериниң чөвүлел хуралының 5-ки сессиязы сентябрь 17-ден 22-ге чедир Пхеньянга болуп эрткен. Улустар аразының харылзажылдазын улам ынай сайзырангайжыдырынга болгаш экижидеринге, социалистиг чурттарының демир оруктарының болгаш автомобиль транспортунуң талазы-биле [illegible]тем-техниктиг кады ажылдажылга чугула ужур дузалыг шиитпирлеп сессия хүлээп алган.

★ Индонезияның президентизи Сукарно болгаш ону удеп чорук[illegible] кижилер сентябрь 26-да Нью-Йоркка КНО-нуң Кол Ассамблеязының сессиязынга чедип келир деп турар

★ Судан Республиканың найысылалы — Бамакога — Судан эвилели партияның онза съездизи болган. Съезд резолюцияны бир үн-биле хүлээп алган, ол резолюцияны өзүгаар судан Республиканы ам «Франциягa хамаарыштыр бүгү-ле хүлээлгелерден болгаш политиктиг шоргахтардан хостуг» Мали Республика деп адаар.

АЙТЫРЫҢАР, — ХАРЫЫЛАП БЕРЭЭЛ.

ДОЛУ ДЕП ЧҮЛ?

Бо чылдың августуң ортан үезинде бистиң Биш-Хем районнуң тайга эдектери черлеринге, ол ышкаш Туран хоорайга долу-чаашкын дүшкен. Бир борбак долунуң эң улуунуң деңзизи 60 грамм, эң бичезиниң деңзизи 40 грамм чедип турган. Ол долу-чаашкын бажың-балгаттарның соңга шилдерин буза шаап, огородтарның ногаа культураларынга, хову шөлдерде районнуң тараа культураларынга улуг когаралды болдурган.

Эргим редакция! Долу деп чүл, ол чүүден тургустунарыл? Бо дугайын солуннуң арнын дамчыштыр харыылап бөөрин диледивис.

Н. ЧҮЛЬДУМ,
Туран хоорайның чурттакчызы.

Долу дээрге кылагар ак өөнүг, улуг эвес, дыгыш будуштуг дошчугаштар болур. Долу болза күчү-сурлуг улуг чайыктыг булуттарның үезинде дүжер.

Шак ындыг чайыктыг булуттар агаарже бусталыышкынның дамдыларындан тыптып, оон чодур каракара булуттар кылдыр чыглып мөөннежир. Ол бусталыышкынның дамдыларының чайыктыг булутчугаштарының дүргени бир секундада 10 — 20 метр, азы чамдыкта 40 метр хемчээл чедип турар. Чайыктыг булутчугаштар дээрге агаарның дыка бединнге чедип болур.

Чайыктыг булутчугаштарның адакы каъдынга (Черже чоогунга) температура ей-тавыда болур, а ол булутчугаштарның үстүкү каъттарынга температура 20 — 30 градус соок болур. Ынчангаш ол булутчугаштарның адакы каъдынга бусталган суг дамдыжыгаштар болу бөөр, а үстүкү каъдынче бусталып үнген суг кылагар дошчугаштар болуп дона бөөр. Чегенчиг долужугаштар агаарже көдүрүлген суг бусталыышкынының дамдыжыгаштарындан тыптыр. А ынчаарга улуг долу болза, агаарже бусталып үнген демги дамдыжыгаштарның чайыктыг булутчугаштарже бир көдүрүп, бир кудулап бадып, оон келзе-келзе ол дамдыларның бир черге мөөннежип, борбак-борбак дошчугаштар апаарындан тыптыр. Ынчаарга ол долулар Черже дужүп бадып чыда бичилери эрий берип-даа болур-ла харын. Ынчаарга демги суг дамдыжыгаштары агаарга бир өрү көдүрүп, бир куду бадып, харын соок температуралыг агаарның каъдынга көжүп чоруп турза-турза, оон өзүлүг улуг долуже хуула бөөр. Ынчаарга долунуң улуг-биче хемчээли чайыктыг булутчугаштарның күжүнден, оон хемчээлинден хамааржыр. Делегей практиказын өзүгаар алгаш көөрге, улуг долуларның деңзизи 10 килограмм, оон доора дургу 30 — 40 сантиметр чедип тургулаан.

Ынчаарга долу агаардан кажан дужүп бадарыл? Долунуң деңзизи агаарның деңзизинден улгатказ, агаарже бусталыышкын каъдын өде шааптар апарганда ам ол черже дужүп бадар. Долу дужүүшкүнү улус ажыл-агыйынга улуг когаралды чедирип турар, долуну болдурбазының азы оон-биле чедиишкиниг демисежириниң аргазы амдызында чо[illegible]

С. ВАГНЕР,
Кызылдың аэрология станциязының начальниги

АРАТТАРЫҢ ЭКИ ЧУРТТАЛГАЗЫ—КОЛХОЗТА

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

кылып, ажы-төлүн азырап чоруп турган. Оон ындыг байдалды Лопсанчапка чиик эвес турганы илден. Ындыг-даа болза ол байдалды чүрекке чоок кылдыр көрбейн, оон-биле сагыш-сеткилди долдурбайн, бодунуң бүгү-ле кичээнгейин колхозтуң тургузукчу—баштайгы хуралын белеткээринге угландырып, сумунуң араттарының ортузунга ажыл чорудуп, колхозтажыр дугайында сурталл нептередип чоруп турган.

Белеткел дугайында чугаалар, өөрүшкүнүп бедик сөстери, изиг идегелдери, чигзиниишкиннин шыылаш сымыраныышкыннары, хөөн чоктун оо-хоран кыжаныглары аал бүрүзүнде, суму иштинде дыргынналып, ол кавы бир-ле дүвүрээзиниг, оожургал чок, маназашкыныг чүве-биле долган турган.

Хурал болур хүн чоокшулаан түдүм-на аал бүрүзүнде «Колхоз деп чүзү ирги?», «Малды шуптузун апаар ирги бе? Азы артырып бөөр ирги бе?», «Атырбаза ажы-төлду канчаар ирги бис?» суг-суг дээн, чүзүн-баазын айтырыглрлыг алабула, анчыг-чиктиг сөстер кулактарны үүктүлдүрүп, ында-мында дыргынналып-ла турган.

Хуралдың хүнүнде кожуундан сургакчы базы келген. Күрүнениң айыыл чок чорук яамызының область эргелелиниң районда ажылдакчызы Чүдек-оол сумунуң ажылы-биле таныжып турар хирезинделе Лопсанчап-биле чугаалажырындан оюп, оякталып, чүгле чымдык араттар-биле ужуражып чоруп турар болган.

Оон аңгыда хурал белеткеп турган, Лопсанчап бир-ле чиктиг чүвени эскерип каан. Бюро кежигүнү турбуже, Чүдек-оолдун башталгазы биле школада бооп турар бюро хуралынга ону чалавайн барган. Хурал белеткезин дээн-дир ийин кылдыр бодаап, олче-даа сагыш салбайн хурал болур черни Булуң-Теректиң эң-не чоон терээнин дөзүнде оргулашка белеткеп, президиумга стол салып, оон кырынга кызыл шоо чалып, сандайлар тургускулап турган. Оон өске хуралдаар хире чер чок болган. Клуб ам дээрезинде чок, школага чон сыныышпас болган.

Улусту чыылдырып турарын чугаалай тыртып кааш, Лопсанчап бижыңының чанында турар өөнче чүгүрүп чоруткаш, хеп солун кедип алгаш, дүвү-далаш-биле чем иже тыртып алгаш, кадыйы-биле дедир чедип кээрге хамык араттар арыг, каас идик-хевин кедипкен, терек чанында шыкта чыглы берген, аразында чугаалашкан, сымырашкан, чүү-ле болур ирги дээзиг, ботботтарынче көрүшкен, чамдыктары каттырышкан, хөөрешкен олурганнар Бюро кежигүннери база четкилеп келген.

Хуралды Чүдек-оол ажыткан. Президиум сонгаан, ында Лопсанчаптың ады база бар болган. Тарамык хуу ажыл-агыйдан коллективтиг ажылче киреринин ужур-дузазының дугайында илеткелди нам организациязының секретары Дазылбай кылган. Араттар күскээр чайгы хүнүнүн изиин безин тоовайн, оон хөлегеже теспейн-даа, хамык кичээнгейин оларны сонуургадып турар айтырыгже мөөннепкен олурганнар.

Хурал изиг болгаш солун болган. Айтырыглар дыка хөй салдынган. Санаалдар-даа болгулаан. Сөс алган кижилериниң барык шуптузу колхозка каттыжар, оон-биле куштуг, байлак чуртталганы эгелөөр деп; хая кадырылбайн, хажык чок бодалдарын илереткеннер. Ону барымдаалаш, колхозтажыр деп хуралдан шиитпирлээн. Бадылаашкынга хөй кезии колхоз дээш бадылаан, удурланган кижи чок болган. Ындыг-даа болза дыка хөй кижи холдарын көтүрбейн дадагалзап олуруп калганнар.

Колхозту «Октябрь үжен чыл ою» деп адаары-биле бадылап алгаш, ам оон баштаар черни, даргазын сонгуур айтырыгже кирипкен. Маная эң-не чидиг болгаш хомуданчыг чугаалар Лопсанчапка удур болу берген. Ол сөстер араттарның талазында эвес, харын олзр ону даргага сонгуур деп турган. Ажыг болгаш азрышкылыг сөстер өске таладан кээп, ону өрүмнеп, буруудадып эгелээн. Мооц кол эгелекчизи Чүдек-оол болган. Лопсанчап дугайында каш удаа турып, тайылбырлап келгеш, адак сөөлүнде, Чүдек-оол мынча дээн:

— Лопсанчап херек кырында колхозка удур чоруун көргүзүп турар кижи-дир. Удур болбайн канчаар—бодунуң малын колхозка каттыштырбас дээш төтчеглеп туруп бергенде, араттарга бир чүве чугаалап, а боду сыр өске үүлгедиг кылып турар болганда Лопсанчап болза колхоз дээш чугаалап турар, боду дээш кылып турар кижи-дир». Оон сөстери херек-биле дүүшпейн турар-дыр.

— Кандыг барымдаалар барыл?—деп, араттарның аразындан бир үн дыңналып келген. Аная база-ла Чүдек-оол харыылаан.

— Барымдаалар хөй. Оларның шуптузун маная чугаалазы-даа хей боор. Оларның иштинден чүгле ийини чугаалап болур мен. Бирээде, бодунуң коданда малын кырып эгелээн кижи-дир. Дүненин-не хой өлүрер, оон эъдин базаарга садарын салып, сатпазын хенмелеп ап турар. Ийиде, ажыл аъттарын колхозка бербес төлээде, ынай-бөөр шуудуп, төрелдиринде аппарып тургузуп турар. Улуг ак аъдын Чаа-Хөлде өөнүүнде аппарып каан. «Терге орнап алдым» деп турар. Ол чүгле мелегейлерге бодаан күүлдуруг-дур. Ындыг янзылыг малын өлүг хөренгиже шилчидип, шыгжап алыр деп турар.

— Боду чугаалазын! Оон башка билдинмес-тир!—деп, өске бир үн дыңналып келген!

Лопсанчап туруп келгеш, хоюнундан аржыылын уштуп эккелгеш, дериде берген арнын чодуп, оозун катап хойлап алгаш, башка кире хонуп келген баштайгы сөстер-биле чугаалап-ла эгелээн:

— Маная чижеглээн барымдааларны нүүл-дүр деп санаар мен. Хоп-тур...

— Сээн санаарың чөп. Ындыг үүлгедиг кылган мен деп кайын чугаалаар сен—деп, Чүдек-оол үзе кирген.

— Сен чугаалап турында мен ыыттаваан мен. Мээн сөзүмнү үзе кирбейн көр. Оон аңгыда, маная буруу хүлээр дээш, сөс тудар дээш келбээн кижи мен. Араттарның хуралын ынчаар ажыглаваңар, аңар.

— Бис буруулуг эвес, харын бодуңнуу-дур. Аная-ла барымдаалар айтып тур бис. Оон уштунарың берге-ле боор.

— Сээн ол барымдааларың үндезин чок чүве-дир. Өөде чок чүведериниң сымыраныышкыны-дыр. Чеже-даа хоптап, нүүлдеп турзуңарза, менден чүнү-даа тыппас силер. Оон-биле меңээ кыжанма, кортуктарның өөрү эвес мен. Чонумга, намымга арыг барган бооп чорган кижи мен, моон соңгаар-даа арыы-биле, шыныбиле бараан боор-даа мен. Мени чонумнуң херээнден, намымдан чарып шыдавас силер. Оон херээ арыг, шыныг. Аная сагыш-сеткилимнин ханызындан шынчы мен, бүгү бодум-биле бердинген мен — дээш, олурган сандайынга барып олуруп алган. Оон соонда хурал аар ышкаш апарган. Ыыттаар кижи барыкла чок болган. Чүгле Чүдек-оол бодунуу-биле кызыдып турган.

Колхозтуң даргазынга өске кижи соңгуп алган. Хурал тарган. Оон соонда каш хонганда суму Советтиниң сессиязы болган. Аная организастыг айтырыг чугаалашкаш, араттарның хуралынга бооп турган чугааларга үндезилээш, Лопсанчаптың суму даргазындан халап каан. Ол кежээ Лопсанчап өөнге келген. Ыйма чүве ыыттавас хевээр, кемниг херек үүлгедип каан ышкаш, мунгаргай олурган. Оон сагыш-сеткили хайныгып турары илден. Лопсанчап чугаалаан:

— Чүге-ле мынчап, мунгашталып орар кижи боор сен, Ыйма?

— Сени дээш ынчап орарым бодур ийин. Мээң уъжум сенээ халдаан ышкажыл, мен ону чедир көрбээним эл-дур ийин. Буруу менде-ле болду.

— Азырап алган малының эъзи болганда, өлүрүп чиирин боду битир-ле болгай. Ында онза чүве чок. Ону ажыглап турар-дыр. Аная мунгарааш чоор сен. Дора чурттап, бергелерни көрүп чоразын боттарывыста болгай бис. Ам кээп, Совет эргегарганың үезинде, араттарның мурнунда аас-кежик ажыттынган гурда, мунгагдап, суларап олурган херээ чүү боор. Бажың ковайт моң. Хүннээректелдир хүлүмзүрүвүт...

Ыйма кара карактары-биле ашаанче көрүп орда, ында чаштар, мөндүвейиндир долган. Чаактарын куду борбаңайнып бадып турган. Лопсанчапка кадайы кээргенчиг апарган. Оон чанынга чоокшулай олурупкаш, оон бажын хөрөөнче чыпшыр тудуп, бажын суйбап, карактарының чаштарын чодуп берип ора чугаалаан:

— Кижи мындыг шолук чорбас боор... Эрес-ле кижи болгай сен... Ажырбас бис. Ажылдап билир-ле болгай бис. Ажыл турда, кижээ чүүдаа шаптык болбас. Ол дээрге кижилериниң чуртталгазы, өөрүшкүзү. Ындыг-ла болгай, але?

Ыйма карактарының чажын боду аштанып ора, кады-ла эдержип турттап келген, түреп өскен эжиниң тылыг сөстеринге өөрүп, шала каттырымзап чоруй, бажын согаш кылгаш, ашаанга чугаалаан:

— Ындыг...

Дараазында эге оларның колхозчу амыдыралын чугаалаар. Ол аразы он чыл эрте берген турар.

КИНОТЕАТРЛАРГА

Бөгүн

«ВЛКСМ-ниң 30 ЧЫЛЫ» (улуг залга): «Эргек дег оол» — эртенгиниң 10, 12 шактарда; «Отряд командири» — 2.15, 4.15, 6.15, 8.15, 10.10 шактарда; бичe залга: «Шипканың маадырлары» — 11, 1, 3 шактарда; «Турар чери билдинмес уруг» — 5, 7, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Чеди дидимнер» — 11.15, 1.15, 7.15 шактарда; «Мэнди»— 3.15, 5.15, 9.15 шактарда.

«ВОСТОК»: «Капитан Гранданың уруглары» — 11.15, 1.15 шактарда; «Шумаевтың хааны» — 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Он тос харлыг турдулар» — 12, 2, 4, 6, 8 шактарда.

Редактор К. С. ШОЙГУ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, партийжи амыдырал болгаш пропаганда килдистериниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 22-64, иштики информация килдизиниң 21-47, совет тургузуг, үлетпүр болгаш транспорт килдистериниң 23-35, чагаа килдизиниң 21-27, культура болгаш амыдырал килдизиниң 25-38, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 20-60.

ТС — 00919.

Культура эргелелиниң типографиязы.